

81.2 Карач. я 7
Б 69

Карач. 2121

1

АНА ТИЛ

БЛИМГЪОТЛАНЫ И. Ш., ЧОТЧАЛАНЫ Ш. М.

АНА ТИЛ

Ал башланган школну
биринчи классына окъуу китаб

ДЖАНГЫРТЫЛЫБ ТЁРТЮНЧЮ ЧЫКЪГЪАНЫ

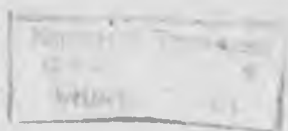
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС ОБЛОНО БЕГИТГЕНДИ

СТАВРОПОЛЬ КИТАБ БАСМАНЫ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС БЁЛЮМЮ
ЧЕРКЕССК 1979

812 Карац. а 7

4 с (кар.)
Б 69

Карац. 2121

Беш мюйюшлю джулдузла
Кёкюрекде къызара,
Биз барабыз окъургъа,
Джырлай, ойнай, ышара.

Биринчи сентябрда.

Сентябрны биринде
Кюле, ойнай, ышара,
Биз барабыз школгъа
Окъуу, билим алыргъа.
Ариу школну кенг арбазы
Сабийледен толады.
Согъулады горн, къагъылады дауурбаз.
Бюгюн аллай къууанч болады.
Сёз беребиз барыбыз
Иги окъуб, билим алыргъа.
Борчубузну толтуруб,
Совет джуртха джараргъа.

Чотчаланы Ш.

ШКОЛ. ТЕНГЛЕ.

В. И. Ленин къалай окъугъанды.

(А. И. Ульяновадан.)

Володя тогъуз джыл бла джарым болгъа-
нында киргенди гимназияны биринчи клас-
сына. Аны школгъа эки къышны хазырла-
гъандыла. Володягъа алгъы бурун устаз,
артда шахар школда окъутхан, алагъа хон-
шу джашагъан устаз тиширыу дерс бериб,
юретиб тургъандыла.

Володя дерсин суйюб, къыйналмай ангы-
лаб окъуй эди. Володя бек фахмулу эди.
Володяны атасы бла анасы, аны тамада
къарнашы бла эгечине юретгенлерича, бе-
рилген дерсни ашыкъмай этерге Володягъа
да юрете эдиле.

Володяны дерсни иги билмеклиги, аны устаз классда айтхан дерсге суюуб тынгылагъанындады,—деб устазланы айтханлары мени эсим-деди. Володяны фахмусу улуу болгъаны себебли, классда иги тынгылагъаны себебли, ол дерслерин иги биле эди.

Юйде окъургъа, окъугъанын бегитирге бек аз заман керек бола эди.

Володя, гимназиядан къайтса, дерс не затдан баргъанын, неден сорулгъанын, къалай джууаб этгенин атасына айтыучан эди. Володяны хар заманда да дерсден алгъан багъасы «беш» болуучан эди.

Володя окъургъа ненча джылында кирген эди?

Ол къалай окъуй эди?

Володя дерсге къалай тынгылай эди?

Сохта тенгчигим.

Уян энди, тенгчигим,
Кюн башладан къарады.
Эрлай тур да сен кийин.
Заман озуб барады.
Санларынгы сен ойнат.
Джуу бетинги, башынгы.
Школгъа заман озмазча,

Алай аша ашынгы.
Устазынга тынгыла,
Къадал сен дерслеринге.
Окъууда эм джазыуда
Оздурма тенглеринге.

Ортабайланы Т.

Нарт сёз:

Окъугъанны кёлю базыкъ,
Окъумагъан болур джазыкъ.

Школгъа биринчи кере.

Мен барама школгъа
Айырмагъа окъургъа.
Устазымы айтханын
Чалыкъламай толтурургъа.
Ише мен артха къалмам,
Окъуудача барырма,
Школуму бошаргъа
Усталыкъ да алырма.
Агъач уста болурма,
Не моторну билirme,
Къралыма джарарча,
Джашау джолгъа кирirme.

Байрамукъланы Х.

Назмуну азбар этигиз.

Нарт сёз:

Иши джокъну
Сыйы джокъ.

Айырма сохта.

Окъуу джылны аллында
Дерсге хазыр болгъанем,
Иги сохта болургъа
Керти иннет алгъанем.
Къууанч болуб школда
Окъуйма мен дерсими,
Айырма дерс билирге
Бёлеме мен эсими.

Бостанланы Х.

Назмуну азбар этигиз.

ХУРМЕТЛИ КЪАЧ КЕЛДИ.

Кюз артында.

Алтын чачха бёлене,
Чегет кийим тешеди,
Чапрагъы тюбюне
Тёшек бола тюшеди.
Къалын терек бурмала
Джукъа-джукъа кёрюнюб,
Къыбла таба турнала
Барадыла юрюлюб.
Отлау табмай тапхырда,
Ийнек юйге къарайды,
Таулу къошну къатында
Къышха бичен къалайды.

Джаубаланы Х.

Къачда.

Бурма шкилди, къара мынчакъладан то-
луб, ашыгъыш къарны сакълайды.

Бир ийыкъны ичине, от тюшгенча болуб,
гардош башла бачхада шындык болуб джа-
тадыла.

Агъыб бошагъан чапракъланы арасында
джууаланы кызыл башчыкълары кёрюнеди-
ле. Аны сабчыгъын кессенг, къаралады.

Джумушакъ тюкю агъач къоянчыкъ, те-
рекни джылы къууушуна ичлери толу чёрт-
леуюклени сайлаб къуюб, артдасына сакъ-
лайды. Юйледе терезе миялала терлеб баш-
лайдыла. Джел дженгил-дженгил кючлю
урады.

Колхозчула сюрюлген гардош бачхала-
дан арт гардошну джыйыб башлайдыла.

Къачны аягъында бачхалада баш къобус-
таны кесиб джыядыла. Аланы башлары джа-
рыкъ кёксюлле, ауурладыла.

Чегетни кыйырында мийик такъюзюк
энтда кызарыб турады. Бачхалада муртху-
ну ачы кызыл мынчакълары кызарадыла.

И. Соколов-Микитов.

Кюз артында затла къалай тюрленедиле?

Кюз артында колхозда адамла не ишлейдиле?

Сизге джууукъ чегетледе, колхоз бачхалада не тюрле-
ниу бар эсе, андан хапар айтыгъыз.

Алкъын иш кёбдю.

Кюнле къысха болдула. Энди кюн джерни алай джылытмайды. Тёгерек къаралыбды. Сууукъ джангурла дженгил-дженгил джауадыла. Эртден сайын, кюмюшча джылтыраб, кърау джерни агъартады. Терекледе саргъалгъан чапракъла, желчикни кёлтюралмай, джерге агъадыла. Ханс саргъалыб барады.

Къанатлыла, къауум-къауум болуб, бизден кетедиле. Къаргъала, кёгюрчюнле, къой чыпчыкъла, кеслерине аш излей, ары-бери учадыла. Ала сууукъдан къоркъмайдыла. Узункъулакъ къоянчыкъ бла хыйлачы тюлю да джылы тончукъларын тюрлендиргендиле. Къонгур айю, уясына кириб, джазгъа дери джукъларгъа джатханды. Колхозда алкъын иш кёбдю. Тюзледе тракторла, комбайнла гюрюлдейдиле. Ала чюгюндюр къазадыла, кюзлюк сюредиле, нартюх джыядыла. Бачхаладан алкъын тахта кёгетле джыйылыб бошаламагъандыла. Колхозну ындырында будай, нартюх киреле саргъалгъан таулача кёрюнедиле. Хар къалайда берекет, байлыкъ.

Чотчаланы III.

Къачда табигъатны болумун кёргюзген джерин айырыб окъугъуз. Бу джерледе къайсы къанатлыла кышлагъанларын айтыгъыз.

Къачда колхозда къаллай ишле боладыла?

Нартюх.

Мюрзеуледен уллуду,
Узун айбат терекди.
Ашхы къараб битдирсенг,
Малгъа, адамгъа керекди.

Мюрзеулени барындан
Мийик болады береги.
Мешхут къуюб, ханс къоймай,
Къараргъады тилеги.

Узун джашил лентала,
Чапрагъы юсюнде,
Мюйюзлеча сюелиб,
Сабахлары кесинде.

Джибеклери салыныб,
Джылтырайды тюздеде,
Джырлай, ойнай джыярсыз
Сары алтын кюзледе.

Шахмурзаланы С.

Нарт сёз:

Джаз гокка хансла бла, къач а кёгетле
бла байды.

Къара шкилди.

Хансчыкълада алаша,
Чапракъ тюбге джараша,
Тау сыртлада битеди,
Къачха бишиб джетеди.

Татлы суудан толады,
Тум-къарачыкъ болады,
Мынчакъчыкъгъа ушайды.
Адам суйюб ашайды.

Джаубаланы Х.

Сиз башха, тау джерледе битген, къаллай кёгетлени билесиз?

ОКТАБРНЫ КЪУУАНЧЫ.

Октябргъа.

Партия башчылыкъ эте,
Насыбыбыз хаман ёсе,
Хорламла хорламны джете,
Энтда келдинг, сыйлы Октябрь!
Миллетлеге кюн тийдире,
Кесинги халкъгъа суйдюре,
Рахатлыкъгъа къол узата,
Энтда келдинг, сыйлы Октябрь!

Боташланы А.

Назмучукъну азбар этигиз.

7 ноябрь—уллу байрам.

Биз Октябрь байрамны кѳууанчын этерге хазырланган эдик. В. И. Ленинни портретин гоккала бла джасагъанбыз. Вожатый назмула айтыргъа, джырла джырларгъа юретгенди. Къызыл байракъгъа «Джашасын Октябрь!»—деб джазгъанбыз.

Хар бирибиз Къызыл байракъчыкъла, хауа шарла хазырлагъанбыз. Октябрь байрам джетди. Ариу кийиниб, школгъа келдик.

Школда кѳууанчлы эртденлик болду. Анда Казбек Октябрны, Люба да В. И. Ленинни юсюнден назмула айтдыла, биз джырладыкъ. Он сагъатда демонстрациягъа барабыз. Барабыз бирден атлай, кюле, ойнай, джырлай. Игитда дейсе, бюгюн уллу Октябрны байрамыды.

Сиз Октябрь байрамны кѳууанчын къалай этгенигизни юсюнден хапар айтыгъыз.

Владимир Ильич Ленин.

Юйню къабыргъасында бир сурат тагъылыбды. «Атам, муну юскюнден меннге бир хапар айт»,—деб тиледи Вася атасындан.

— Сен аны ким болгъанын билемисе?

— Билеме. Ол Ленинди.

— Хо, ол Владимир Ильич Ленинди. Джаныбызча суйген вождубузду. Тынгыла сора. Ол заманда мен джаш эдим. Ишчилени, эллилени джашаулары бек кыйын эди. Патчах байланы джанында эди. Алагъа джараулу джорукъла сала эди.

Владимир Ильич Ленин аллай болумну бузаргъа кюрешгенди. Кеси кыйыны бла джашагъанланы иги джашарларын сые эди ол.

Ишчиле Ленинни бек сые эдиле, помещикле бла капиталистле уа кёруб болмай эдиле. Патчахны полициясы аны тутханды. Тюрмеге атханды. Аны ёмюрлюкге тутмакъгъа салыргъа излей эдиле. Ленин, тыш къраллагъа кетиб, андан ишчилеге не этерге кереклисин джазыб тебрегенди. Андан сора дагъыда кеси келиб, кюрешиуде башчылыкъ этгенди.

Ишчиле солдатла бла биргелей 1917 джыл февралда (ол заманда къазауат бара эди) патчахлыкъны къурутхандыла, андан сора 1917 джыл 7 ноябрда помещиклени да, капиталистлени да кыстагъандыла. Аладан джерни, заводла бла фабриклени сыйыргъандыла. Ишчиле бла эллиле оноуну кеслери Советледе этиб башлагъандыла.

Ол алагъа джангы иш эди. Ленин бла аны партиясы ишчилени ол джол бла элте эдиле, джашауну джангыча джарашдырыргъа болуша эдиле. Ленинге кёб ишлерге керек бола эди. Аны саулугъу аман болгъан эди. 1924 джыл Владимир Ильич Ленин ёлдю.

Ленин ёлгенинде, биз бек уллу бушуу этдик, алай а ол айтханланы бир заманда

да унутмайбыз. Хар ишни, Ленин къалай айтхан эсе, алай этерге кюрешибиз. Ишни, джашауну джангыча джарашдырабыз.

Н. К. Крупская.

Ишчиле бла эллилени джашаулары къалай эди?
Ленин кимле бла кюреше эди?

Ишчиле Совет властха дери къалай джашай эдиле.

I.

Костя джер юйде джашай эди. Кюн Костягъа бир да кёрюнмей эди. Юйню ичи мылы тартыб, кебмей, ийис этиб тура эди. Аналары эртденден башлаб ингирге дери адамлагъа кийим джуууб тура эди.

Костя эгечи, къарнашы бла мюйюште ойнай эди. Аланы кийимлери осал, чурукълары джыртыкъ эдиле да, къыш орамгъа бек аз чыгыучан эдиле.

Аталары ишден ингирде бек кеч къайта эди. Ишден келиб, хаман джётел этиб, ашарыгъы да келмей, къуру чай ичиучен эди.

Сабийле аталарын джазыкъсыныб, къымсыз болуб тохтаучан эдиле.

Аталарыны иши бек кыйын эди. Ол ишлеген джерде букъу эди. Иелери, къалай да болсун, хайыр тюшсюн ансы, ишчиле къайгъылы тюл эдиле.

Джазгъа аталары тамам аман болду. Аны больницагъа элтдиле. Ол анда кёб джатмады. Сабийле да ёксюз къалыб, ол ёлюб кетди.

II.

Аталары ёлсе да, джашаргъа керек эдиле. Аналары, фабрикти иесине болушлукъ тилерге барыб: «Сабийлени аякъ юсюне салыргъа болуш. Аталары фабригде джыйырма джылны тюз ишлеб, саулугъундан айырылгъанды», — деди.

Ананы тилегин къабыл этмей: «Бизде ёксюзлеге болушхан джорукъ джокъду. Эринги басдырыргъа бу онбеш сомну ал да кет. Сабийле сеникиледиле, аланы джарлылыкъларын кесинг эт», — деб къыстаб ийди.

Аналары не кюрешсе да, не этсе да, тёртёуленни асырагъан, ёсдюрген бек къыйын

эди. «Костяны элге элт, анга тогъуз джыл болгъанды, бир джукъгъа джарар,»—деб тилеб, къарнашына ийди.

С. Михалков.

Костялары къаллай юйде джашай эдиле?
Костяны атасына не болду?
Костяны анасы къайры ийди?
Энди ёксюз сабийлеге къалай къарайдыла? Билгенигизни айтыгъыз.

Эллиле Совет властха дери къалай джашай эдиле.

Костя анасыны къарнашына джаз барды. Элде иги эди: суу, кёкенле, чегет.

Кече ат кютерге барсала, сабийле ат чабдыра эдиле. Шахардан эсе, мында кенг эди. Алай а ашарыкъ, анасыныкъыча, мында да осал эди. Къара ётмек да аз. Акъ ётмекни уа къараб да кёрмейсе.

Анасыны къарнашыны юйдегиси уллуду. Танг атхандан кечге дери ишлей эдиле. Алай а джарлылыкъ юйлеринден кетмей эди. Эллилени джерлери аз эди. Биченликле, чегет, джайлыкъла—бары да джер иеленикиле эдиле, барысы ючюн да не ачха берирге, не ишлеб къайтарыргъа керек эди.

Ана къарнашыны юйю осал эди: тар, къарангы. Помещикни юйю уа дуппурда, балконлары бла, бир-бири башында ишлениб эди.

Костя, джалан аякъ, аланы юйлерини тю-
бю бла ийнек къыстай барса, биргелерине да
алагъа къарагъан къатын бла омакъ сабийле-
ни ойнай тургъанларын кёре эди.

Юйлерини къатында гокка ханслары, кю-
мюш шарлары: «Ма былайда ойнагъа эдик».
Огъай, ары эллилени сабийлерин иймей эди-
ле. Бу затла бары да джарлыла ючюн деб
этилмеген эдиле.

С. Михалков.

Костя анасыны къарнашына джылны не заманында
баргъан эди?

Ол эл бла шахарда не башхалыкъ айырды?

Бусагъатда шахар бла элде джашауну алгъын заманда
джашау бла тенглешдириб кёрюгюз.

Н а р т с ё з:
Байгъа мюлк этген джарлыды.

ОКТАБРЁНОКЛАНЫ ИШЛЕРИ.

Биз октябрёноклабыз .

«Октябрёнок» деген ат
Берилмейди бошуна—
Махтау, сый да алабыз,
Хар ишге да кьошула:

Юйде джумуш этебиз,
Тахтачыкъла къазабыз,
Дерслеге да эс бёлюб,
Ариу, таза джазабыз!

Болушабыз тенглегге,
Бек сыйлайбыз къартланы.
Тырмашабыз билирге
Джашаудагъы затланы.

Чыныгъабыз, солуйбуз,
Хар небиз да аламат.
Адеб-намыс сакълайбыз,
Къууанырча джамагъат.

Болур ючюн юлгюлю
Хар бир джашчыкъ эм къызчыкъ,
Бериледи ма бизге
Сыйлы саугъа—джулдузчукъ.

Беш мюйюшлю ол саугъа
Кёрюннгенча ариучукъ,
Хар бешеулен болады
Бир къауумчукъ—джулдузчукъ.

Джаубаланы Х.

Назмуну хар куплетин биригиз окъугъуз. Сохталагъа
къызыл джулдузчукъ къаллай ишлери ючюн берилгенин
айтыгъыз.

Ана тилим.

Джаным-тиним,
Ана тилим,
Сенден алдым
Окъуу-билим.

Анам берген,
Атам билген,
Халкъым суйген,
Ана тилим.

Ана тилим—
Тийген кюнюм.
Сени бла айтсам,
Уллуд кёлюм.

Суйюнчланы А.

Назмуну азбар этигиз. Хар куплетин биригиз айта,
монтаж къурагъыз.

Мурат юйге ашыгъады.

Мурат, школдан чаб-ханлай келиб, арбазгъа кирди. Ол, арбазда ам-маны кёрюб: «Мен ок-тябрёнок болгъанма, ма знагым»,—деб кёкюре-гинде къызыл джулдуз-чукъну кёргюздю.

— Джашым, алай де-генинг неди, билемисе? Бизге да бир айтсанг а, акка бла мен да бо-лур эсек а октябрятла,—дей ышарыб, Муратны кёзчюклерине къара-ды амма.

— Октябрятла ишни, шохлукъну суюген, иги окъугъан сабийледиле. Акка бла сеннге уа быллай джулдузчукъ берлик тюлдюле. Сиз школгъа бармайсыз да, уллуласыз да,—деб анасыны къатына барды.

Халимат ашарыкъны столгъа салды. Му-рат, шиндикге олтура:

— Мен керти айтама, мен энди октябрят-лача джашарыкъма, октябрятла окъуйдула, джазадыла, джырлайдыла, ойнайдыла. Кесле-ринден гитчечиклени джылатмайдыла. Мен Айшатчыкъ бла Алийчикни джылатырыкъ тюлме. Уллуланы айтханларын этиб турлу-

къма. Школда да алай этерикме. Джигит джаш боллукъма,—деди.

Тынгылаб туруб, акка:

— Джашым, айтханынгча этсенг, къууан-ныкъбыз. Джулдузчугъунгу Айшатчыкъгъа да берсенг а, кёзю къарайды,—деди.

Мурат, энишге иги кесек къараб:

— Акка, джулдузчукъну башха адамгъа тагъаргъа боламыды деб, Ахматха сормагъанма. Ол бизни тамадабызды, кеси да пионерди. Болмай эсе, барыб, соруб келейим,—деб тебреди.

— Ахмат санга къарабмы турады, тамбла анга тюзюн айтырса,—деб акка Муратны тыйды.

— Октябрёнокга ётюрюк айтыргъа болмайды. Ма, бир кесекге такъ, Айшат,—деб Мурат джулдузчукъну Айшатха узатды.

Чотчаланы Ш.

Къаллай сохталагъа айтадыла октябрятла деб?

Октябрятла кеслерин къалай джюрютюрге керекдиле?

Октябрны туудукълары.

Ма бирча кийиннген джашчыкъла бла къызчыкъла. Акъ кёлекчиклеринде—къызыл джулдузчукъла. Биз бу сабийчиклени сахарлада, элледе да кёребиз. Эринчеклеча, бош айланмайдыла ала. Бир къарасанг—окъуй, джаза турурла неда джумушха чабыб барырла. Бир къарасанг да—гокка хансла, терек-

чикле орната неда джырларгъа, тепсерге юрене туурла...

— Кимледиле была—бу ариу къылыкълы, этимли тенгчикле?

— Ала октябрятладыла.

— Къызыл джулдузчукъла уа нек берилгендиле алагъа?

— Бизни джуртну белгисиди къызыл джулдуз. Октябрь революция берген тюзлюкню, насыбны белгисиди ол. Кремлни башында да, къралны байрагында да аны ючюн джылтырайды джулдуз. Тюз иннетли болугъуз, деб беремиле октябрятлагъа къызыл джулдузчукъланы.

— Хар джулдузчукъгъа сураты салыныб тургъан джашчыкъ а кимди?

— Ол Ленинни гитче заманында салынган суратчыгъыды. Октябрь революцияны болдургъан да, хар сабийге насыб келтирген да Ленинди.

— Сора, октябрятла Октябрны, Ленинни туудукъларыдыла!

— Хо, алайды.

Джаубаланы Х.

Бизни ишлерибиз.

ХАСАН.

Эртденбла къобханлай,
Кесим орнуму джыяма.
Хар неми тазалаб,
Школума рахат барама.

ЛЕЙЛА.

Эски джууама, итиу урама,
Болушама анама,
Аллай ишлерими береме
Мен анама саугъагъа.

АЗРЕТ.

Бош, заманымы ашыра,
Мен олтурмайма бошуна.
Тахта къазама, урлукъ салама,
Дагъыда джарайма талай
затха.

БИЗ.

Акъыл бёлюб, эс ийиб,
Тынгылайбыз хар дерсде.
Октябрёнок деген атны
Тутарбыз бек мийикде.

Хар ишибизни бошасакъ,
Къууанабыз, ойнайбыз.
Иги солуб, къарыу алыб,
Ма, былай сейир джашайбыз.

Чотчаланы Ш.

Сиз октябратланы къаллай ишлерини юсюнден окъу-
дугъуз? Ол ишледе октябратлагъа эм керекли къайсыды?
Сиз кесигизни ишигизни юсюнден хапар айтыгъыз.

Октябрёнок.

Октябрёнокчукъ болдунг эсе,
Къалай уллу ёсгенсе.
Болушалла пионерле—
Сен да аны эслейсе.

Кеслерини джолларына
Салыр ючюн ма сени,
Окъуталла, ойнаталла,
Юретелле хар нени.

Октябрёнокчукъ болдунг бюгюн,
Алгъышлайма тенгчикни.
Кимге да ол берилмейди,
Къатдыр энди белчикни.

Шаманланы М.

Сизни классда октябрытлагъа пионерле къалай болушадыла? Сиз пионерле болургъа сюемисиз? Назмуну азбар этигиз.

ЮЙДЕГИ. ШОХЛУКЪ БЛА ТЕНГЛИК.

Юйдеги.

(Н. Глинской дан)

Бизни юйдегибиз уллуду. Юйдегиде дже-ти адам барбыз: акка бла амма, атам, анам, эгечим, кърнашым, мен. Биз элде джашайбыз. Атам трактористди. Анам фермада ишлейди. Акка бла амма ишлемейдиле. Эгечим устазды. Гитче кърнашчыгъым сабий садха барады. Мен школда окъуйма. Уллу болсам, къойчу боллукъма. Биз, бир-бирибизни билиб, ариу джашайбыз.

Хар ким кесигиз джашагъан юйдегиден хапар айтгъыз.

Юйдегиде ненча адам барсыз? Ким, къайда, не этеди? Уллу болсанг, сен не этерге сюесе?

Ётмек.

Гриша, бир кесек ётмек алыб, анга джау джагъыб ашай, орамгъа чыкъды. Джашчыкъ тойду. Ашары келмеди. Ётмек кесек а къалды. Сабийле, Гришаны кёрюб, ойнаргъа чакъырдыла. «Энди ётмек кесекни не этейим?»—деб тегерегине къарады ол. Сора джерге атыб, нё-

герлерине тебреди. Къарт Андрей, джолда келе, ётмек кесекни кёрюб тохтатды.

— Ким атханды джерге ётмекни?

— Мен атханма. Мен энди тойгъанма. Бизни юйде ётмегибиз кёбдю. Ол манга керек тюлдю,—деди Гриша.

Къарт, джерге ийилиб, узалыб ётмек кесекни алды. Къол аязына салыб: «Ма мында саулай колхозну къыйыны барды. Ётмекни зыраф этмезге керекди»,—деди.

Гришаны этгени тюзмюдю?

Ётмекни зыраф этерге нек болмайды?

Шохлукъ.

Кюн ариуду. Сагъат ондан атлагъанды. Ахматланы къабакъ эшиклерини къатына келиб бир джашчыкъ тохтады. Ахматны анасы Люаза, аны кёрюб:

— Кимни излейсе, не керекди?—деб сорду.

— Мен Павличенко Мишама, Ахматны тегиме. Ахмат къайдады?—деди. Быланы тауушларын эшитиб, Ахмат чабды.

— Мишка! Мишка! Къайдан чыкъдың? Къалай иги болду келгенинг! Ання, бу мени тенгимди, Черкесскени къатында «Шохлукъ» деген пионер лагерде бирге тургъанбыз. Ання, ма ол мен айтыучу Миша буду. Юйге барайыкъ да? Ол бизге къонакъгъа келгенди,—деди.

— Аны несин сораса, барыгъыз, бусагъат кесигизге да ашарыкъ берейик,—деб Люаза хант юй таба бурулду. Ахмат, Мишагъа кеси ишлеген самолётну кёргюзюрге суюб, ойнаучу джерине чакъырды.

Шахардан келген къонакъны Ахмат къалай къууандырыргъа табмайды: экиси да

бирге ойнайдыла, джууунургъа барадыла, киногъа къарайдыла, китаб окъуйдула. Миша келгенли төрт кюн болду. Энди ол юйлерине кетеди. Ахматны шахаргъа чакъырады. Люаза бла Ахмат Мишаны автобуса миндирди-ле. Автобус тебрегенлей, Ахмат, къолун силке: «Мишка-а-а! Письмо джазартгъа унутма», — деб кычырды. Ахмат юйлерине къайтханында, къарт атасы Зекерия:

— Миша шохунгу ашырдынгмы? Аферим санга; тенглик, шохлукъ тута билликсе, ёмюр-леге бегисин ол муратыгъыз, — деди.

Чотчаланы Ш.

Ахмат бла Миша къайда таныш болгъандыла?

Ахмат къайда джашай эди? Миша уа?

Аланы шохлукълары неден белгилиди?

Мариям бла Ахмат.

Мариям бла Ахматны аналары ауругъанды. Доктор анга: «Къобмай, орунда джат», — дегенди. Мариям бла Ахмат аналары этерик

ишлени барын кеслери этгендиле. Ахмат эртденликде отун джаргъанды, суу келтиргенди. Мариям юй джыйгъанды, сибиргенди Школдан келгенден сора, Мариям аш биширгенди, Ахмат анасына къарагъанды.

Ахмат бла Мариямны аналарына не болгъан эди?

Ахмат не эте эди?

Мариям не эте эди?

Нарт сёз:

Ана—юйню джарыгъы.

Алийни джомагъы.

Бир джолда Алий китабда бир джомакъны окъугъанды да, не къадар кюрешсе да, билалмагъанды.

— Амма, эртденбла төрт аякъланыб джюрюйдю, кюнортада эки аякъланыб джюрюйдю, ингирде уа юч аякъланыб джюрюйдю, деб неге айтадыла?—деб соргъанды къарт анасына.

— Адамгъа айтадыла,—дегенди ол.—Адам сабийчик заманында төрт аякъланыб, сюркелиб джюрюйдю, бир кесек абадан болса, эки аягъыны юсюнде хаман чабханлай джюрюйдю, къартлыкъ джетсе уа, адам муккур болады, къарт анангча, кесине болушлукъгъа таякъ алыб, анга таяныб джюрюйдю. Ма аны ючюн айтылады,—деб джууаб бергенди амма.

Сиз къаллай джомакъла билесиз?

Амма.

Орамда джашчыкъ бла къызчыкъ кетиб бара эдиле. Аланы аллында къарт къатын да бара эди. Орам тайгъакъ эди. Къарт къатын аягъы тайыб джыгъылгъанды.

— Тутчу мени китабларымы!—деб сумкасын къызчыкъгъа узатыб, джашчыкъ кеси къарт къатыннга болушургъа чабханды.

— Ол сени къарт анангмыды?—деб соргъанды къызчыкъ.

— Огъай,—дегенди джашчыкъ.

— Анангмыды?—дегенди къызчыкъ.

— Огъай!

— Анангы эгечимиди?

— Огъай, дейме да! Ол къарт къатынды. Мени аммамча, кимни эсе да аммасыды,—дегенди.

В. Осеева.

Быллай затха тюбесегиз, сиз къалай этериксиз?

Нарт сёз:

Адеб этмеген адеб кёрмез.

Къарт анам.

Сизни бармыды къарт анагъыз, анагъызны, не атагъызны анасы? Бар эсе, сизге насыбха, ол кёб джыл джашасын.

Къалай игиди къарт ана—амма! . Аммала бары да игиле болурла... Сабийликде джанынг амма бла биргеди: табхан анангдан да аны бек сюесе, нёгеринг да ол, устазынг да—ол. Амма бла туудугъу! Сен да аны кёз нюрюсе, джубанчыса.

— Акка уа?—дерикдиле, къарт аталарыны тобукъларында олтуруб, аланы акъ сакъалларыны узун тюклерин эше, аланы халпарларына шум болуб тынгылай ёсгенле.

Акка да аммача багъалыды.

Чотчаланы М.

Сиз къарт анагъызгъа, къарт атагъызгъа къалай джумуш этгенигизни айтыгъыз.

Билчи, бу неди?
Эки анада бешишер бала,
барына да бир ат айтыла.

ИГИ НЕДИ, АМАН НЕДИ?

Балам, сеннге аманатым.

Балам, сеннге аманатым,
Бир тюлдю айтыр затым,
Игиликле джакълаб санга,
Джукъламай чыгъама тангнга.
Биринчи болуб излемим,
Къыйналыб ана джюрегим:
Сёзюме тынгыла, дейме.
Экинчи сеннге айтырым:
Ётюрюк айтыб сёлешме,
Аман затлагъа илешме,
Хурметсиз зат бла кюрешме!
Ишлемегеннге сукъланма,
Ишлеуню суйсюн акъылынг.

Арт тилегим,—артха къалма,
«Аман» деген атны алма,
Партиягъа керти джаш бол,
Тенглеринги ичинде баш бол.

Боташланы А.

Баласы не затланы этмесе сюеди анасы?
Баласы къаллай адам болса сюеди анасы?

Коля, онбеш капек бла мороженое.

(К. Костровдан.)

Бир сахарда бир джашчыкъ джашагъанды. Ол школгъа джюрюгенди, джюзге дери санай да билгенди. Бир кюн аны атасы тюкеннге ётмек алыргъа ийгенди. Ол, тюкенден юйлерине къууаныб чабыб келиб:

— Атам, тюкенчи джангылгъанды! Ма къарачы, саначы ачханы!—дегенди. Атасы, тергеб, тюкенчи онбеш капекни джангылыб артыкъ къайтаргъанын айтханды.

— Энди ол меникиди! Меникиди! Мен мороженое аллыкъма! Алайды да, атам?—деб къууаннганды.

— Да не этейик, ал, мороженое татлыды. Алай а, бизни ётмегибиз ючюн, тюкенчи кесини ачхасын бергенди,—дегенди. Ол кече Коля джукълаялмай кёб тургъанды, неге эсе да сагъыш этгенди. Экинчи кюн биягъы

Коля ётмек алыргъа баргъанды. Ётмек алыб юйге келгенди. Атасыны къатына барыб:

«Атам, тюкенчиге онбеш капекни бердим»,—дегенди.

— Ол сеннге не айтды да?—деб соргъанды атасы.

— Сау бол, сен керти иги джашчыкъ кёреме,—деди.

Коля не алыргъа излеген эди? Атасы Колягъа не айтхан эди? Коля кече нек джукълаялмай турду? Ол экинчи кюн не этди? Сен, Коляны орнунда болсанг, къалай этерик эдинг?

Эринчек Байдыу.

Байдыу турду орундан,
Анасы тартыб къолундан,
Бет джууаргъа эрине,
Эриннгени кёрюне.

Былай эте тургъанлай,
Заман джетди школуна.
Китабларын алды да
Байдыу чыкъды джолуна.

Сафыу чыгъыб аллына,
Аны таба тебреди,
Къулагъыны джанында
Къазан къара эследи.

Сафыу сорду Байдыугъа:
— Бет джуумаймы келесе?
Киринг барды бетингде,
Эринчекден ёлесе.

Джууаб этди Байдымат:
— Кирли игитда болама,
Тюз ингирге дери мен
Джумуш этиб турама.

Сафыу кюлдю Байдыугъа.
— Джумуш мен да этеме,
Дерслерими тындырыб,
Хар неге да джетеме.

Андан сора Сафият
Алды къолгъа Байдыуну,
Кеси кибик этгинчи,
Аямады къарыуну.

Андан ары экиси
Нёгерчикле болдула,
Ёмюрлюкге шохлукъну
Бузмагъанлай къалдыла.

Байрамкъулланы Ф.

Байдыугъа къаллай къызчыкъды дерге боллукъду,
нек?

Биринг авторну, биринг Байдыуну, биринг Сафыуну
сёзлерин азбар этиб окъугъуз.

Нарт сёз:

Аман сохтаны китабы тас болур.

Сагъыш эте турама.

Хасан кюнледеча джарыкъ тюл эди. Барыбыз кюнорталыкъгъа джарашдыкъ.

Джашчыкъ, ауузундан сёз чыгъармай, ашарыкъгъа бек акъыртын узалады.

— Хасан, не болгъанды сеннге бюгюн?— деб соргъанымда:

— Тохта, сагъыш эте турама,—деб джууаб берди.

— Да бизге да бир айт, неди сени сагъыш этдирген?

— Фатима, мел бла доскагъа сурат салыб, хылымылы этген эди. Ол сюртгюнчю устаз келди да къалды. Ким этгенди былай?—деб соргъанында, къайсы эсе да аны тукъумун айтды. Алай а къызчыкъ, мен этмегенме деб, ант этди. Мен, переменагъа чыгъыб келе, досканы къатында джаза тургъанын кёрген эдим. Ол а джазмагъанма дейди. Энди, кёзюме кёрюннген болурму эди деб, анга сагъыш эте турама,—деди Хасан.

Шаманланы М.

Къызчыкъла не этген эдиле?

Хасан а нек сагъышлы эди?

Нарт сёз:

Адамны бир алдасанг,
Экинчи ийнанмаз.

Ёпкелеучю.

— Ання, ач болгъанма,—деб Хусей ана-сыны къатына барды.

— Ма, гырджынчыкъны ашай тур, бусагъат шорпа бишеди.

— Суюмейме, суюмейме гырджынны, меннге джитча керекди,—деб джашчыкъ, эки аягъын джерге-джерге уруб, къолчукъларын да силкиб джылады. Уллу джыламукъла, бетчигин джууа, джерге акъдыла. Къып-къызыл уууртчукъларында ызла къалдыла.

— Ання, ой ання, джитча бер дейме манга...

— Тохта, джаным, боркъ дегенлей, бишерикди. Ма къуймакъдан аша, джылама.

— Къуймакъны да суюмейме...

— Конфет бер меннге, конфетни сюеме,—деди дагъыда, джылай тургъанлай.

— Хусей, кел ойнаргъа, сакълаб турабыз,—деб Хасан кирди. Тенгчигини джылай тургъанын кёрюб, мыдах болду.

— Кел, Хасан, кел. Эртденли ойнайсыз. Ач болгъан болурса. Келчи, бир аша,—деб Хусейни анасы къуймакъны да, гырджын туурагъанны да джашчыкъны аллына салды. Хасан Марзиятны айтханын этди. Олтуруб, ашаб бошагъанында: «Сау болугъуз»,—деб ёрге турду. Хусей, кесчигин кёбдюрюб,

кѡашчыгъын-башчыгъын да тѡйѡб, эрши кѡарады.

Хасан, ариучукъ ышара:

— Хусей, кел ойнаргѡа барайыкъ,—деди акъырын, джалыннганча.

— Барлыкъ тѡлме, ойнарыкъ тѡлме, бу сени ѡйѡнг тѡлдю,—деди Хусей ачыуланьб. Хасан, джукъ да айтмай, эшикге кетди. Ёпкелеген джашчыкъ, башын энишге ийиб, симсиреб кѡалды.

— Киши тенгине алай сѡлешмейди,—деди анга анасы.—Эт да бишген болур,—деб чоюндан иегини алыб:—Бир кесек сууусун, ашарса,—деди.

— Мен быллай этни суймейме,—деб биягъы джашчыкъ джылаб башлады.

Анасы эс бѣлмеди. Хусей, эринчиклерин да салындырыб, къолчукъларына къарай олтурады. Суйген киштиги къатына келгенинде, аны да сыламады, ышармады. Анасы «аша, джашым» деб энди бирчик айтса деб сакълагъаны таныла эди. Бир заманда къараса, Хусейни киштиги, иегини стол тюбуне элтиб, кемире тура.

— Ання, ой ання, къарачы, этими киштик ашай турады,—деди джашчыкъ, джылары келиб.

— Ёпкелегенни юлюшю татлы,—деб джууаб этди анасы.

Шаманланы М.

Хусейге къаллай джашчыкъ дерге боллукъду?

Хасанга уа къаллай джашчыкъ дерге боллукъду?

Пионер Махмут.

Махмут эртде турады,
Бетин, къолун джууады,
Школуна барады,
Окъуб билим алады.
Дерсин иги биледи,
Устаз аны сюеди,
Эсин ишге бѣледи,
Къозулары кютеди.

Хубийланы Н.

Назмучукъну азбар этигиз.

Керти сёз.

Юнюсю къарнашы тюкенден бир ариу джюлгюшчюк алгъанды. Юнюсчюк аны бла бачхада атасы орнатхан кёгет терекчикни кесгенди.

Кесилиб тургъан терекни кёрюб, атасы, мыдах болуб, Юнюсчюкге соргъанды:

— Ол мен орнатхан кёгет терекчикни ким кесгенди?

Юнюсчюк джашырмай атасына былай айтханды:

— Атам, мен кесгенме терекчикни.

Ол заманда атасы:

— Кёгет терекле бек багъалы затладыла, алай болса да сен джашырмай керти айтханынг андан да багъалыды,—деб Юнюсчюкню къучакълагъанды. Атасы Юнюсчюкге джюлгюшчюк бла, башха кезлик бла да ой-намазгъа керек болгъанын айтханды. Андан сора Юнюсчюк, этгенине сокъураныб, джюлгюшчюкню иесине къайтаргъанды.

Юнюсчюк не хата этгенди?

Джашыны айтханына атасы не айтханды?

Юнюсге къаллай джашчыкъ дерге боллукъду?

Сакъла, кесме!

Сакъла, кесме!

Терек бизге алтынды.

Сакъла, кесме!

Иссиликге салкъынды.

Тереклени
Орнатайыкъ ёмюрге,
Джашилленир,
Нюр чачылыр элlege.

Шахмурзаланы С.

Назмучукъну азбар этигиз.

Улакъчыкъла.

Терен суучукъну юсю бла бир тар кёпюрчюк болгъанды. Эки джанындан кёпюрге эки улакъчыкъ киргендиле. Кёпюрню тюз арасында ала бир-бирине тюбегендиле. Алай а ала бир-бирине джол бермегендиле. Бир-бирин уруб, суугъа джыгъылгъандыла.

Улакъчыкла кёпюрден къалай этиб ётселе таб болукъ эди? Ала бир-бирине джол бермегенлерин игими этгендиле?

КЪЫШ КЕЛДИ, СУУУКЪ ТЮШДЮ.

Къыш.

Саулай джерни агъартыб,
Биягъы къар джауады,
Джел къарны боранлатыб,
Малны баугъа къууады.

Суула да, кёзлеуле да
Къаты бузлаб къалалла,
Джаугъан къарла чегетде
Бутакъланы кыралла.

Байкъулланы Д.

Назмуну азбар этигиз.

Джылны чакълары.

1. Джылны башындан башлаб ахырына дери айланы атларын тюз айтыгъыз.

Апрель, март, январь, июнь, февраль, август, май, июль, декабрь, сентябрь, ноябрь, октябрь.

2. Джылны чакъларына кёре, айланы атларын тюз тизиб айтыгъыз.

Къыш—...., Джаз—....,
Джай—...., Къач—....,

Къышны къылыкълары.

(Таурух)

Къыш дуниядан хар нени да къурутургъа акъыл этгенди. Ол эм алгъа къанатлылагъа джете башлагъанды. Къанатлыла уа джылы джерлеге кетгендиле. Къыш быланы джетал-мазлыгъын билгенди.

Ол кесин джаныуарла таба ата башлагъанды. Къар ёзенлени, тюзлени, чегетлени джабханды. Джерни баш къатын бузлата башлагъанды.

Джаныуарла да къоркъмагъандыла. Кимни джылы тону болгъанды, кимни орну болуб, ары киргенди.

Къыш чамлана башлагъанды, аллын чабакъла таба бургъанды. Сууланы, бузланы чыкъырдатыб башлагъанды. Суулагъа буз кёпюрле ишлегенди.

Суула бла кёллени къуру башлары бузлагъанды. Чабакъла уа сууну теренине кетгендиле. Бузну тюбюнде алагъа сууукъ джукъ да эталмагъанды.

Къыш, алгъындан да бек ачыуланнганды да, аллын адамлагъа айландыргъанды. Эшиклени, терезелени тыкъырдатханды. Адамла уа печде отну джакъгъандыла. Джылы юйледе олтуруб, къышны самаркъау этгендиле.

Къышдан, уллула къой, гитче сабийле да къоркъмагъандыла. Чанала бла учуб, къардан гинджиле, джуммакъла этиб ойнагъандыла.

Сабийле дагъыда:

— Келчи, къыш, кимни къоркъутурукъ эсенг да!—деб кычыргъандыла.

Къыш кимлени къоркъутур мурат этген эди?

Адамла, джаныуарла къышха къалай джолукъдула?

Сабийле къыш къаллай оюнланы ойнай эдиле?

Къар джуммакъ.

Бир кюн сабийле эшикте ойнагъандыла. Ала къардан ракета этгендиле. Алеша уа къардан джуммакъ этгенди. Джуммакъгъа

эки кёмюрчюкню салыб, кёзлеге ушатханды. Эки чыбыкчыкъдан бурун бла аууз салгъанды. Джарашдыргъанды, гинджиге ушатханды. Сабийле, ойнай туруб, юлерине кетгендиле. Алешаны уа гинджисин эшикде кёояргъа кёзю кыймагъанды. Ол, аны хурджунуна салыб, юйге келгенди. Юйде тонун тешиб, ёрге такъгъанды, гинджи уа тонну хурджунунда къалгъанды.

Алеша, ашаб бошаб, къараса, гинджи джокъ. Хурджунунда уа эки кёмюрчюк, эки чыбыкчыкъ. Хурджуну да суу болуб тура. Алеша юйдегилени барына: «Къайдады мени гинджим?»—деб соргъанды.

Сиз къалай умут этесиз? Алешаны гинджисине не болгъан болур эди?

Н. Калинина.

Сабийле къайда ойнай эдиле? Алеша гинджини къайры салды? Гинджиге не болду?

Школда ёлка.

— Владимир Дмитриевич, сабий байрамгъа кёшулургъа сюемисиз?—деб сорду Владимир Ильич.

— Айхай, сюеме,—дедим.

— Алай эсе, къайда суйсегиз да, пряникле, ётмек, конфет, хлопушкала, оюнчакъла табыгъыз.

Сабийлеге къууанч къууаргъа ачха да берди ол.

Ол кёзюу бек кыйын, ач, сууукъ кёзюу эди. Керекли затланы табыб, школгъа сабийле бла устазлагъа ёлканы джасаргъа ийдиле.

Экинчи кюн, сёз болгъаныбыз кирик, Владимир Ильич бла Сокольникледе школгъа келдик.

Владимир Ильич, эгечи Мария бла Надежда Константиновнаны да биргесине алыб, бизни бла ёлка болгъан юйге кирди.

Сабийле тегерегин алдыла.

— Не ойнарыкъбыз?—деб гитче кызычыкъ Владимир Ильичге сорду.

— Бусагъатда джюрюгюз ёлканы тегереги-

не айланайыкъ, джырлайыкъ. Андан сора киш-
тик бла чычханны ойнарбыз,—деди Владимир
Ильич.

— Разыбыз, разыбыз!—эте, къолчукъла-
рын бир-бирине къагъа, гитче кыызчыкъ кы-
чырды, аны ызындан къалгъан сабийле да
таууш этдиле.

Владимир Ильич сабийле къатыш керти
да кёз ача эди, кюле эди, джырлай эди.

В. Бонч-Бруевич.

Владимир Ильич сабийле бла къалай кыуанч этди?
Бусагъатда ёлканы къалай, не бла джасайдыла?
Хапарны юйде адамларыгъызгъа окъугъуз.

Буз акка.

Хазырмысыз, аланла,
Джангы джылны кюнюне,
Ким алгъа келтиргенди
Наз терекни юйюне?

Бу джангы джыл, джангы кюн
Джангы эшик ачады,
Артыкъ да джаш тёлюге
Уллу насыб чачады.

Биз школда, юйде да
Ёлканы джасайбыз,
Бу джылны атына да
Насыб джыл деб айтабыз.

Боташланы А.

Назмуну азбар этигиз.

Кюрт.

Бузлауукъда къаурала
Бирер «терек» болалла.
Чунгур-мунгур джерле да
Терен кюртден толалла.

Сокъмакъ болуб орамла,
Аякъланы тайдыра,
Тик джерледе боранла
Уллу кюртле ойдура.

Байкъулланы Д.

Кюрт деб неге айтады?
Назмуну азбар этигиз.

Нызычыкъ.

Чапракъсыз, ийнели,
Эркелете тау джели,
Этекчигин кенг кериб,
Джай да, къыш да кёгериб,
Битиученди мийикде,
Къаялада эм тикде.
Джыл башында къууанчха,
Сохталагъа джубанчха,
Школгъа болуб ол къонакъ,
Джасанады бек омакъ.

Джаубаланы Х.

Суратха къараб, хапарчыкъ джазыгъыз: бу къайсы заманыды джылны? Сабийле не этиб ойнайдыла? Ким не бла удады? Сабийлеге атла атагъыз.

Къайсы игиди.

Къыш келди. Анзор чана бла учады.
Къардан адам ишлейди. Къар джуммакъ
ойнайды.

— Мен къышны бек сюеме. Къыш ба-
рындан да игиди, — дейди ол.

Джаз келди. Чыпчыкъла джырладыла. Анзор орамда ойнайды.

— Мен джазны бек сюеме. Барындан да джаз игиди,—дейди ол.

Джай келди. Анзор Къобанда джууунады. Чабакъ тутады. Джилек, наныкъ джыяды.

— Мен джайны бек сюеме. Джай барындан да игиди,—дейди ол.

Къач келди. Терекледе алмала, шапталла, эрикле бишдиле. Анзор алма, кертме, эрик ашайды.

— Мен къачны бек сюеме. Къач барындан да игиди,—дейди ол.

СОВЕТ АСКЕР—РАХАТЛЫКЪНЫ САКЪЛАУУЛУ.

Совет Аскер.

23 февраль Совет Аскерни къууанч кюнүдү. Совет Аскер бизни къралны джауладан сакълайды.

Ол кёб джауну хорлагъанды. Совет Аскерни бек кыйын урушу немец фашистле бла болгъанды. Фашистле Совет властны джокъ этерге умут этгендиле. Аланы саулай дунияны башын зор бла алыргъа умутлары болгъанды. Бизни къралны адамларын джегерге мурат этгендиле. Фашистле кёб элни, кёб сахарны кюйдюргендиле, чачхандыла.

Бизни халкъыбыз бары къобханды.

Бизни солдатларыбыз бек батыр сермешгендиле. Айтылгъан тенгизчилерибиз а фашистлени кемелерин тенгизге батдыргъандыла.

Совет Аскерге бютеу халкъыбыз болушханды: ишчиле заводлада сауут эте эдиле, машинала ишлей эдиле, колхозчула Совет Аскерге мюрзеу ёсдюре эдиле.

Совет Аскер фашистлени ууатханды, ала кючлеген джерлени эркин этгенди.

Совет Аскерни халкъла барысы суюдиле. Байрам болса, Москвада Къызыл площадха парадха бизни Совет Аскерибиз чыгъады. Кючлю танкала алайтын ётедиле. Кёкде самолётла дженгил учадыла.

Джашасын Совет Аскер!

Совет Аскерни къууанч кюню къайсы заманда болады?

Совет Аскер къайсы джаулары хорлагъанды?

Совет Аскерге халкъ не бла болушханды?

Нарт сёзле:

Совет Аскер—рахатлыкъны къаласы.

Совет Аскер—ишчи, элли баласы.

Чекде.

Къышхы кече
Джел урады,
Боранлайд,
Юшюген къар

Аякъ тюбде
Джырылдайд.
Сюелеме
Сауут алыб

Чегимде,
Джау самолёт
Учмаз ючюн
Кёгюмде.
Ачы сууукъ
Санларымы
Бюгалмаз.
Джаным саудан
Чекден бир джан
Ёталмаз.

Къоркъмазланы А.

Тюклю санитарла.

(Устаз окъуйду.)

I.

Чегетде уруш бара эди.

Чегет дуппурдан узакъ болмай, талада бир солдат джата эди.

Окъ тийиб, ауур джаралы болгъан эди ол. Тохтамай къаны бара эди. Аны анда болгъанын бир адам да билмей эди.

Уллу джел урду. Джаралы, джукъу арасындача, солугъан таууш эштиб, кёзлерин ачды. Андан эки атламда бойнунда таякъчыгъы бла бир уллу ит сюеле эди.

Джаралы къууанды. Энди ол джангыз тюлдю!

— Итчик, бери, бери!—деб кесине чакъырды.

Ит къуйругъун къымылдатды. Сора, бойнунда таякъчыкъны тишлери бла къысыб, къачыб кетди.

— Ой! Кетди,—деб джаралы, терен ахсыныб, кёзлерин къысды.

II.

Ит къайтды. Биргесине да чаналары бла эки адам келдиле. Ала аскерчи санитарла эдиле.

Ит, эски шагърейине атханча, солдатха кесин атды, бетин джалады.

— Мени сумкамда шоколад барды, аны итге беригиз. Ол мени джанымы къалдыргъанды.

Санитарла аны, джараларын байлаб, госпиталгъа элтдиле. Энди ол сау болгъанды.

III.

Ит джаралылары табханын санитарла къалай билгендиле? Таякъчыгъындан. Ит излей баргъан джеринден таякъчыкъны къабыб къайтса, ол кимни эсе да табханы билинеди. Итлени алай юретедиле.

Ленинградда сейирлик школ барды. Анда окъугъанла джаза, окъуй билмейдиле, китаблары, тетрадлары да джокъду. Ала итледиле.

Урушда джаралы болгъан адамны табаргъа аланы толу юч ай юретедиле.

Аллай итлеге санитарла дейдиле. Ала шок тауушдан къоркъмайдыла, башха адамгъа алдатмайдыла.

Санитаргъа юретирге итлени барысын да алмайдыла, акъыллыларын аладыла. Огъурсуз, къабыучу ит джаралыны къоркъутургъа, джанына тиерге боллукъду.

Тюклю санитарла урушда кёблени джанын сакълайдыла.

Тюклю санитарла деб неге айтадыла?

Итни адамгъа не хайыры барды?

Ит джаралыны къалай табды?

Нарт сёз:

Батыр бир ёлюр,
Къоркъакъ минг ёлюр.

КЕСИНГИ ТАЗА ТУТ—САУЛУКЪЛУ БОЛУРСА.

Унутма!

Бет джууаргъа керекди,
Эртденбла тургъанлай.
Бет джууаргъа керекди,
Бетинг, къолунг кир болгъанлай.

Андан сора саулукъгъа не керекди.

Таза хауаны солургъа,
Ол хауаны юйге иерге,
Таза джерде джатаргъа.
Таза кийим киерге.

Эсде тут.

Таза хауада аз болуучу адам сазбет болады, аман окъуйду, эриниб, хыре ишлейди. Аллай сабийлени къуру да ашарлары келмейди, кёбюсуне джукълаулары къарыусуз болады. Хауада кюнюне 2—3 сагъатдан аз айланмагъан сохтала хар заманда саулукълу эмда джарыкъ боладыла. Кюн, хауа, суу бизни иги шохларыбыз болгъанларын унутмагъыз.

Бетинг бла тишлеринги джуу.

1. Кюн сайын эртденлик бла ингирликде бет-къол джууаргъа керекди.

2. Бетинги, къулакъларынгы, бойнунгу, къолларынгы сапын бла таза джууаргъа керекди.

3. Юс кийимлеринги таза тутаргъа керекди.

4. Тишлеринги тиш щётка эмда порошок бла эртден, ингир сайын тазаларгъа керекди.

Кирсиз кызычык Халиматчык.

Ариу эшилиб
Бурма чашчыгы,
Кирсиз турады
Аны башчыгы.
Эки кёзчюгю
Джарык кюлгенлей,
Этер ишчигин
Хаман билгенлей.
Юлгюд тенглеге
Хар бир затчыгы,
Халиматчыкды
Аны атчыгы.

Зумакъулланы Т.

Халиматчык къаллай кызычыкды?
Ол къаллай юлгю кёргюзеди?

Биз физзарядка этерге юреннгенбиз.
Биз физкультураны сюебиз.
Физкультура саулукъну ёсдюреди.

Нарт сёз:

Джашлыгъында кирли болсанг,
Къартлыгъында бечел болурса.

СОВЕТ ТИШИРЫУЛАНЫ МАХТАУЛУ ИШЛЕРИ.

Байрам.

Сегизинчи март келеди,
Джазны алыб биргесине.
Кюн джылыуун кёб этеди
Байрам кюнню хурметине.

Иги окъуу, ариу хали—
Бизден саугъа аналагъа.
Булут джабмай чууакъ кёкню,
Тийиб турсун кюн алагъа!

Тиширыуну назик кьо́лу
Бизни ийнакълаб ёсдюреди.
Джол устанг, шохунг болуб,
Джашаугъа джол кёргюзеди.

Майна, кы́зла, тиширыула—
Устаз, врач, космонавт, малчы—
Не ишни да тындыралла
Халкъ махтанган къадар алчы.

Иги окъуу, ариу хали—
Бизден саугъа ма алагъа!
Булут джабмай чууакъ кёкню,
Тийиб турсун кюн алагъа.

Сылпагъарланы К.

Мени анам.

(Сохта кы́зчыкъны хапары.)

Мени анам заводда ишлейди. Ол анда
электролампачыкъла этеди.

Анам хар ай сайын берилген планны
артыгъы бла толтурады.

Кёб болмай ол, иги ишлегени ючюн, мах-
тау къагъыт алгъанды. Андан сора кьо-
накъла анамы алгъышладыла.

Мени анам манга, юйюбюзге джарыкъ
кюн тийгенча, алай болуб кёрюне эди. Анам
джыллыгъы келген адамды. Мен юйде кийим-
лерими ары-бери атсам, сёз айтмай, кёзлери
бла кёргюзтсе, мен аны муратын, онгсунма-
гъанын айырама.

Анам манга былай айтады:

— Ариу халда ёс, ётюрюкчю болма, хар
этген затынгы тамамлы этмей къойма.

Мен да аны унутмай кюрешеме.

Къызчыкъны анасы къайда ишлейди?

Къалай ишлейди?

Анагъызны юскунден хапар айтыгъыз.

Джигер къыз.

Дерследен бошар заманыбызда эшик
ачылды. Ууакъ-ууакъ ышара, бир джаш
къыз кирди. Ол бизни бла саламлашды.

— Сабийле, бу Зурумду, колхозну алчы

ийнек саууучусуду, сизге айтыры барды,— деди. Зурум, сёзюн узакъ созмай:

— Сабийле, сиз сют ичерге, мороженое ашаргъа сьемисиз?—деб сорду.

— Сuebиз,—деб бирден джууаб этдик.

— Алай эсе, келигиз, фермагъа барайыкъ, сиз сют къалай табылгъанын кёрюсюз,—деди. Фермагъа бардыкъ. Зурум, бир ийнекни саууб, аны сютюн башха челекге къуйду. Айланджюкге ушагъан бир зат ёрге чыгъыб тохтады.

— Къарачыгъыз, былайда ненча литр сют барды, бу ёлчелеучюдю,—деди Зурум. Алты литр болгъанын айтдыкъ биз.

— Тюз айтасыз, келигиз энди задач этеик. Мен саугъан «Джулдуз» деген ийнекди. Ол ненча литр сют береди? «Джулдуз» джыйырма бир литр сют бере эсе, къалгъанла да анычадыла. Алай а сют алагъа иги къарагъандан, уста саугъандан болады. Бизни ферма сют планын эки къатха толтургъанды.

Эшикден чыгъыб келе: «Алчы ийнек саууучу Зурумгъа махтау!»—деб джазылгъаны окъудукъ.

Чотчаланы III.

Зурум къайда ишлей эди?

Ол къалай ишлей эди?

Ферма планын къаллай бирге толтургъанды?

КЪАРАЧЫ, ДЖАЗ БАШЛАНДЫ.

Джаз келди.

Къарны эритди джылы аяз,
Балчыкъ болду джол, арбаз.
Кёкде уруб дауурбаз,
Белги берди кенгден джаз.

Къарылгъачла учдула,
Къонакъгъа джол ачдыла.
Биринчи акъгъан тамчыла
Джашил кырдык чачдыла.

Назмучукъну азбар этигиз.

Сюйюнчланы А.

Къанатлыла къайтдыла.

Ма тенгизни ары джанындан къарылгъачла къайтдыла: учадыла, урунадыла, шорбатлада топракъдан уяла ишлейдиле.

Суу джагъадан саз топракъ джуммакъчыкъла келтириб джабышдырадыла Ала уячыкъны алай уста этедиле. Коробкачыкъча, къабыргъачыгъындан а кирир джерчик къоядыла.

Кирир эшикчикден а уяны ичине тюкле ташыб толтурадыла. Балачыкълары гаккычыкъладан чыкъгъан заманда алагъа джумушакъ болады.

Къарылгъачла уяланы къайда ишлейдиле?

Не затдан ишлейдиле?

Ала бизни шохларыбыздыла.

Къанатлыланы уяларын чачмагъыз. Къанатлыла бачхаланы, сабанланы, тереклени ышаннгылы сакълаууларыдыла.

Къанатлыла заранлы къуртланы, тели кючюклени ашаб къурутадыла. Къанатлыла бизни шохларыбыздыла. Къанатлыланы сакълагъыз.

Къанатлыла бизни шохларыбыздыла, деб нек айтады?
Сиз къанатлылагъа болушамысыз?

Мухтарчыкъ.

Джаз башында Мухтарчыкъ
Чыпчыкъ уя ишлейди.
Бачха ичинде терекде
Анга орун излейди.

Уялагъа къууаныб,
Чыпчыкъчыкъла келелле.
Мухтарчыкъны тансыкълаб,
«Джюу-джюу» салам берелле.

Балаланы уяда
Мухтар эсли сакълайды.
Къуш, киштик да джибермей,
Эртден, ингир джокълайды.

Аны ючюн чыпчыкъла
Мухтарчыкъгъа джарайла.
Къурт, къамжакъ къоймайын,
Бачхагъа ариу къарайла.

Къаракетланы Ю.

Къанатлыла не затха джарагъанларын
айтыгъыз.

Акъ белли.

Джазгъа чыгъыб, терекчик
Кийди джашил кёлекчик,
Джасанганды бек омакъ,
Башы—бурма, бели—акъ.

Джаубаланы Х.

Назмучукъну азбар этигиз.

Биринчи космонавтла.

Ракета, кёкге айланыб, мийикден мийикге чыгыб барады. Ол булутлагъа кириб, ташайыб кетди. Ракета космосха джетди. Космос бек мийикдеди. Анда хауа джокъду, аэропланла, чыпчыкъла учалмайдыла.

Дунияда биринчи кере космосха чыгыб, Джерни тегерегине айланган Юрий Гагаринди. Ол совет адамды. Космосха биринчи чыкыгъан тишируу совет халкъны батыр кызы Валентина Николаева-Терешковады.

Биз быллай батыр совет адамларыбыз бла махтанабыз!

Билчи, къайсы заманды?

Къар къуруду, джер ачылды,
Кёк кюкюреб, суу чачылды,
Кюн къыздырыб, джер юсюне
Джап-джашил кырдык
джайылды.

Чалманлада къозу, улакъ,
Май-май этиб, макъыралла.
Аналары, эмер ючюн,
Келигиз деб чакъыралла

Биджиланы А.

**ЛЕНИН БИРГЕБИЗГЕДИ.
Бюгюн туугъанды.**

(22 апрель—Ленинни туугъан кюню)

Урунган халкъгъа насыбха,
Бирча сыйлы къартха, джашха,
Бюгюн туугъанд Ленин атабыз,
Биз анга махтау айтабыз,
Уллу Волга сууну бойнунда,
Татлы ананы къойнунда,
Бюгюн туугъанд Ленин атабыз.
Биз анга махтау айтабыз.

Партияны кѣураб ёсдюрген,
Халкѣны джанындан бек сѣйген,
Бѣгюн туугѣанд Ленин атабыз,
Биз анга махтау айтабыз.

Эбзеланы А.

Назмуну азбар этигиз.

Володя Ульянов.

Володя Ульянов гитче заманында кесини эгечи Оля бла шох болгѣанды. Оля Володя-дан кѣуру бир джылгѣа гитче эди. Володя тюрлю-тюрлю оюнла чыгѣара эди. Ала кѣбѣсѣуне бачхада ойнаучан эдиле. Володя кесин хар заманда тири, джарыкѣ джѣрютгенди. Уллула эмда сабийле бла шохлукѣну иги тута билгенди. Уллула, гитчеле да Володя ала бла аслам турса сѣе эдиле. Володя хар кимге кесин сѣйдюргенди. Аны окѣургѣа, ойнаргѣа, солургѣа да заманы джете эди.

А. Кононов.

Володя гитче заманында шохлукѣну кимле бла тута эди?

Володя кѣаллай джашчыкѣ эди?

Ол кѣалай окѣуй эди?

Ленинге.

Айтхан сѣзюнг чыракѣ болуб
Джолубузда,
Сѣйлы атынг байракѣ болуб

Аллыбызда,
Коммунизмге атланганбыз,
Джигер кибик,
Ол сен этген муратлагъа
Джетер кибик!
Джарыкъ джолда барыбызны
Тенг атлата,
Сен болгъанса бютеу Джуртха
Сыйлы ата!

Джаубаланы Х.

Ленинни бюсту.

(Устаз окъуйду.)

Парижде 1937 джылда къралла арасы выставка ачылды.

Совет павильонну выставкада узакъдан къараб да таныргъа боллукъ эди: юйню башында ишчи бла колхозчу тиширыуну уллу сураты кёрюне эди. Тот болмаучу къурчдан эди. Мийик кёлтюрюлген кёлларында—кюнде джылтырагъан оракъ бла чёгюч. Павильонну ичинде Владимир Ильични джезден этилген бюсту тура эди.

Выставканы кёзююнде совет павильонда кёб адам болду: ишчиле, алимле, джазыучула, солдатла, эллиле, устазла келе эдиле.

Бир джолда, бизни павильонну джабар-
гъа тебреген заманда, бир сокъур киши кел-
ди. Аны къолундан бир тиширыу тутуб ке-
ле эди.

Ала Ленинни бюстуну къатына бардыла.
Сокъур киши къолу бла Ленинни бюсту-
на тийди. Къол аязы Ленинни имбашына
джетди.

— Ол кимди? Анга не керекди!—деб сор-
ду павильонну къуллукъчусу тиширыугъа.

— Ол мени эримди. Эртде, 1914 джыл,
къазауатда кёзлери кюйген эдиле,—деб къа-
тын джууаб этди.

Сокъур киши арыкъ къолун ёргенден ёрге кёлтюре эди. Аны бармакълары Ленинни аламат мангылайына джетдиле. Алайдан къолун алмай кёб турду...

Сора бетинде джыламукъла агъыб тебререди.

Ол Ленинни суратда да кёрмегенди—деди къатын. Сокъур киши бюстну аллында энтда сюеледи. Ол кесини джыламукъларын сюртмейди. Талай джолда, къолун кёлтюрюб, акъыртынчыкъ Ленинни бетине тийди, дагъыда къымылдамай сюелиб, кёб турду.

— Энди мен аны кёрдюм, мен Ленинни кёрдюм!—деди эм ахырында.

Выставка къайда ачылгъан эди?

Сокъур выставкагъа нек баргъан эди?

Ол не ючюн джылагъанын айталлыкъмысыз?

Ленинни осиятларына кёре не этилгенди?

Бизни къралда кёб фабрикле, заводла, алада ишлеген ишчилеге уллу джарыкъ юйле ишленнгендиле. Элледе бай колхозла бла совхозла къуралгъандыла.

Шахарла бла элледе яслиле, сабий садла, школла, библиотекала, больницала ишленнгендиле.

Ишчиле бла колхозчула солурча, солуу юйле, санаторийле ачылгъандыла.

Сабийле школлада окъуйдула, андан бошасала, гокка ханслагъа къарайдыла, ёсдюредиле, хар затны тазалайдыла, площадкада тюрлю-тюрлю оюнланы ойнайдыла.

Ленин ишчиле бла эллилени джаны кибик сую эди. Ишлеген эмда къыйналгъан адам иги ашасын, иги джашасын дей эди.

Совет халкъ кесини Ата джуртун къаты суюди, джигер урунады, Ленин кёргюзген джол бла коммунизмге барады.

Бизни къралда неле ишлейдиле?

Элдеде, шахарлада неле къуралгъандыла, ачылгъандыла?

Сизни элигизде этилген затланы юсюнден хапар айтыгъыз.

РАХАТЛЫКЪ БЛА ШОХЛУКЪ ЮЧЮН.

Биринчи май.

Тамбла Биринчи майны кюнюдю. Ол халкъ-ланы уллу къууанчыды. Биз школубузну ариу джарашдырдыкъ, столланы юслерине гокка хансла салдыкъ. Къабыргъалагъа Къызыл байракъла такъдыкъ. Партияны тамадаларыны суратларын да такъдыкъ. Биринчи майда окъумайбыз. Тамбла ойнарыкъбыз, джырларыкъбыз, тепсерикбиз.

Тамбла къаллай къууанчды?

Биз школну къалай джарашдырдыкъ?

Биз бюгюн не этерикбиз?

Май.

Къызыл байракълы, джашил Май,
Терекле, гюлле чагъыб бай.
Болурму сенден ариу ай?
Ызынгдан келиб джылы джай,
Къыш кийимлерин тешдирген.
Тёлюню ариу ёсдюрген,
Хар ким да суйген джашил ай,
Сен кёб джашагъын, сыйлы Май!
Сабийле шкодан чыкъдыла,
Ариу айлада солургъа,
Тау лагерлеге баралла
Иги саулукълу болургъа.

Къулийланы Х.-М.

Назмуну азбар зтигиз.

Майны къууанчын этдик.

I.

Бютеу эл Биринчи майны къууанчын
этерге хазырланады. Колхозчула кече-кюн
да тохтамай, майны къууанч кюнлерине са-
бан тюзлени сюрюб, урлукъ салуну бошаб
тюберча ишлегендиле. Сохтала бла узтазла
школну арбазын, классланы тазалаб, суюм-

лю этгендиле. Сабийлени джырларгъа, теп-
серге, азбар айтыргъа юретгендиле. Элни
ичинде, майны къууанч кюнлерине туберге
деб, орамны тазаламагъан, юйюн акълаб ха-
зырланмагъан адам джокъду.

Эл кирсиз, таза болгъанды.

30 апрелни ингири болду. Колхозчула бары, мурат этгенлерича, ишни баджарыб, кирсиз, айбат кийиниб, джыйылыугъа бардыла. Анда колхозну тамадасы Узейир 1 Майны къууанчыны юсюнден сѣлешди. Иги иш-легенлени саугъалау болду. Аны ызы бла джыйылгъанланы барысына кино кѣргюзюлдю. Ахырында той-оюн болду.

II.

Биринчи майны эртденинде бютеу эл Къызыл байракъла, лозунгла, плакатла бла джасанды. Халкъ бары митингге джыйылды. Хар адам къууанчлыды, джарыкъды.

Митинг башланнгандан сора сохтала клубда джырларгъа, тепсерге усталыкъларын кѣргюздюле. Назмула айтдыла. Эшикте да талай джерде къууанч тойла, тюрлю-тюрлю оюнла болдула.

Радио бла байрамны Москвада баргъанын береди. Кремлни башында сагъатны ургъаны, анда адамланы сѣлешгенлери эшти-леди. Хар адам, Москвадан узакъ болса да, джазны джарыкъ къууанчын, Биринчи майны къууанчын, Москва бла бирге эте, Коммунист партиягъа, Совет правительствогъа джюрек разылыгъын билдиреди.

Сиз джашагъан эл, шахар Майны къууанчына къалай хазырланнганын айтыгъыз.

Школда уа не этесиз ол заманда?

Хорлам.

Хорламла бериб келген,
Къозгъалыгъыз сиз деген,
Ишибизни кёб бёлген
Къазауат бошалды.

Ауур джара багъылды,
Кремль сагъат къагъылды.
Хорлам байракъ тагъылды,
Джарыкъ кюнюм табылды.

Тогъузунчу май уллу
Къууанчым болду толлу,
Басылды адам улу,
Кийиндиле джерлерим.

Къайтдыла балала,
Кийиндиле къалала,
Ишлерине къууана,
Шахарларым, эллерим.

Урунууду ашыбыз,
Партияды башчыбыз,
Урушха биз къаршчыбыз
Насыбхады аллыбыз.

Байкъулланы А.-К.

Аллындагъы юч куплетин азбар этигиз.

Рахатлыкъны белгиси.

Омакъкъуйрукъ, акъкъанат
Чыпчыкъ кёкде айланад.
Чёмелтаякъ бурулады.
Ары-бери джол салады.

«Рахатлыкъны белгиси»,—
Дейди анга халкъ кеси.
Сабийлени джубанчыды,
Уллуланы къууанчыды.

Юй башында, шорбатда
Къонуб тургъан сагъатда,
Мамыр джырла джырлайды.
Аны аты къалайды?

Джаубаланы Х.

СОВЕТ СОЮЗ—БИЗНИ АТА ДЖУРТУБУЗ.

Ата джуртум.

Джандан суйген Ата джуртум.
Хар бир джеринг ёсед, чагъад.
Джокъду сени ачынг-джутунг,
Сенсе берген меннге къанат.

Сени джерингде—Москва,
Сени джерингде—Ленинград,
Сени джерингде—Минги Тау,
Мени ёсдюрген джамагъат.

Сенден джигер, сенден чемер
Халкъы болгъан—таб аллай джер!
Мен туугъан эл, мен ёсген джер,
Алтын джуртум—СССР!

С ю й ю н ч л а н ы А.

«Мен туугъан эл, мен ёсген джер, алтын джуртум—
СССР» дегенни къалай ангылагъаныгъызны айтыгъыз.
Назмуну азбар этигиз.

Туугъан джуртубуз.

Бизни Ата джуртубуз Совет Союздун. Ол
бек уллуду, Совет Союзда кёб халкъ джа-
шайды. Совет Союздагъы халкъла къарнашча
шохлукъда джашайдыла. Барысы да ишлей-
диле. Сабийле барысы школда окъуйдула.
Совет Союзда адамла бары къууанчлы джа-
шайдыла.

Биз кесибизни Ата джуртубузну сюебиз.
Биз коммунизм къурайбыз. Совет Союз тынч-
лыкъ ючюн кюрешеди.

Бизни ата джуртубузну аты неди?
Совет Союзда халкъла къалай джашайдыла?

Н а р т с ё з:

СССР—халкъланы анасыды,
Къарнашлыкъны къаласыды.

Мени элим.

Джай былагъа къонакъ келди. Ол Муратны анасыны къарнашы Хамзат эди. Экинчи кюн ала экиси да Мурат джашагъан элге къарай бардыла. Мурат Хамзатха хапар айтиб башлады:

— Ма бу уллу акъ юй школду. Школну аллында ол площадкада сабийле тоб ойнайдыла. Алайда тереклени арасында кёрюннген сары юй клубду. Анда киногъа къарайбыз. Элде эки тюкен барды, аланы биринде конфетле сатадыла. Элни арасында, ол кёк бурууну ичинде сабий сад барды.

Файрузчукъ да андады. Ол ауругъанында, анам аны ма бу юйге келтирген эди. Анда акъ бёркю, уллу кёзлюклери бла врач турды. Ол Файрузчукъну сау этиб къойду. Укол этгенинде, ой ол бир джылай эди! Мен а джыларыкъ тюл эдим.

— Кел, Мурат, конфетле сатылгъан тюкеннге барайыкъ,—деб тебреди Хамзат.

— Ма былайтын, Комсомол орам бла кел. Бу орам асфальтды. Аны бла уллу автобус джюрюйдю Аття мени, анга миндириб, шахаргъа да элтеди. Тамбла мен сизге колхозну бачхасын да кёргюзюрме. Анда болмагъан кёгет болмаз! Заман азды ансы, сени библиотекагъа да элтирик эдим. Мен анда китабла алыб окъуйма, санга да берликдиле.

Бизни элибиз ариуду, игиди, элибизни джаратдынг да?—деб Хамзатны къолундан тутханлай, экиси да Пионер орамгъа бурулдула.

Чотчаланы Ш.

Мурат Хамзатха не затланы кёргюзгенди?

Элигизни юсюнден хапар айтыгъыз.

Нарт сёзле:

Туугъан джерингча, джер болмаз,

Туугъан элингча, эл болмаз.

Ата джуртха.

Кечем, кюнюм тохтамайын ишлесем да,
Къыйынынгы джюзден бирин къайтаралмам.
Сени ючюн, таб джанымы берсем да,
Борчумдан къутулдум деб айталмам.

Аппаланы Б.

Къарачай.

Октябрны джарыкъ тийген кюнюнден
Сен, Къарачай, толу эркинлик табханса.
Шох юйюрню—совет халкъны ичинде
Россиягъа гитче къарнаш болгъанса.

Керти джашау бизге бергенд партия,
Джуртубузда чыгъадыла тулпарла.
Ёс энди сен, терек бачха чакъгъанлай,
Туугъан джуртум, суйген джуртум,

Къарачай!

Суйюнчланы А.

Экинчи куплетин азбар этигиз.

Шахарла.

Къобан бла Теберди суу бир-бирине къо-
шулгъан джерде ариу шахар барды. Ол Ка-
рачаевск шахарды.

Шахарны тегереги тауладыла, чегетди.
Чегетледе эмен, чынар, къайын, нарат, наз,
нызы терекле кёбдюле.

Шахардан къарасанг, къарлы таула кёрю-
недиле. Таулары тёбен жанлары джайлыкъ-
ладыла.

Шахарда кёб школ барды. Кино, тюрлю-тюрлю оюнла боладыла.

Областда андан сора да юч шахар барды: Черкесск, Теберди, Джёгетей Аягъы.

Ара шахарыбыз.

Мен джай атам бла Москвагъа бардым. Ол бек уллу, ариу шахарды. Орамлары кенг-диле, юйлери мийикдиле. Орамларында автобуса, трамвайла, тюрлю-тюрлю автомобил-ле джорюйдюле. Атам мени Метрогъа элт-ди. Аны ичинде биз, басхычха миниб, джер-ни тюбуне тюшдюк. Анда уа джарыкъ лам-пала джана эдиле. Биз, электропоездге ми-ниб, шахарны тюбю бла башха орамгъа чыкъдыкъ. Биз Москвада Владимир Ильич Ленинни Мавзолейине бардыкъ.

Ата джуртубуз уллуду, кючлюдю, байды. Москва—Ата джуртубузну ара шахарыды.

Бизни область.

Черкесск бизни областны ара шахарыды. Анда эски юйлени орнуна джангы, төрт, беш, тогъуз этажлы юйле ишленгендиле, энтда ишленедиле. Шахар ариу болгъанды. Мында заводла, фабрикле бардыла. Шахарны ортасында Советлени Юйю сюеледи.

Бизни область хар не тюрлю зат бла да байды. Ташкёмюр, кюмюш, джез, къоргъашын, агъач кёбдю. Областны джерлери ариудула. Мийик таула, ариу чегетле кёбдюле. Хар къайдан бизни областха адамла келедиле. Ала мында солуйдула.

ТАБИГЪАТ. ДЖАЙНЫ КЪУУАНЧЫ.

Джангур.

Джау, джау, джау, джангур,
Булутланы сау, джангур,
Джерни къургъакъ болдурма,
Бетин сары онгдурма.

Джау да джашил кийиндир,
Табигъатны суюндюр,
Бары сени сакълайла:
Нартюх, гардош, чюгюндюр.

Бары сени сакълайла,
Къайдаса деб джокълайла.
Сен чыгъаргъан кырдыкны
Малларыбыз отлайла.

Джау да, джалаб, кирсиз эт
Шахарланы, тийрени.
Букъуларын сен кетер
Тереклени, гюллени.

Джау, джау, джау, джаным.
Булутланы сау, джаным.
Джау да джашил кийиндир,
Табигъатны суюндюр.

Байрамкъулланы Ф.

Назмуну азбар этигиз.

Джай ким не этеди?

Суратха къараб, джарашдырыб хапар айтыгъыз.
Адамлагъа атла атагъыз.

Къойчу.

Кёб къойларынг мангырай,
Табигъатны къойнунда,
Кютесе сен тынгылай,
Уллу сууну бойнунда.

Хазна кирпич къакъмайса,
Унутуб сюрюуюнгу,
Кёрген бары джарата
Ишинги, джюрюуюнгу.

Аязчыкъ джамчынгы тарай,
Кюн да тийиб ышарад,
Ёшюнюнгде джылтырай,
Ленинни ордени джанад.

Къобанланы А.

Сиз болушамысыз?

Джайны исси заманы эди. Биз чегетге барыргъа разы эдик.

Анда джилек, наныкъ, гургум, дугъум бишген эди. Андан сора да анда салкъын эди. Дерследен бош заманыбызда биз чегетде кёб айландыкъ. Экинчи кюн а колхочулагъа болушлукъ этдик. Барыб, колхозну тереклеринде бишген шапталланы уллу чегенлеге джыйдыкъ. Ол заманда биз колхозгъа джюзюм, алма, гардош джыяргъа да бо-

лушабыз. Талай джолда нартюх сындырыргъа да баргъан эдик. Колхозда ишлеген къалай игиди!

Сиз чегетге барыргъа нек сюесиз?

Сиз колхозгъа къалай болушдугъуз?

Чалкъычы джыйын.

Танг белги береди
Мийик сыртлада,
Къуш къанат кереди
Чынгыл башында.

Тамада этеди
Чалкъыгъа джаныу,
Къошулуб келеди,
Эришсенг, къарыу.

Джулдузла баталла
Шыкъыртсыз кёкде,
Таулула чалалла
Тизилиб тикде.

Тамада чыгъады
Алгъа силкиниб.
Ызындан барады
Джыйын биригиб.

Хубийланы Н.

Нарт сёз:
Башчы аман болса,
Джыйын ишин тындырмаз.

Тауда.

Джайгъы каникуллада мен къошха бардым. Атам колхозда къойчуду. Къой къош мийик таулары арасында кенг чатда орналыбды. Сейирсиниб, тегерегиме къарадым.

Акѣбаш таулары этек-
леринде, кѣзюнгю ал-
дарча, джашил кыр-
дык чайкъалады. Тар
къулакѣладан кѣра
суула чыгѣадыла. Кюн
салкъынды.

Бир кюн атамы би-
ргесине кѣой кютерге
бардым. Тау этекде,
кенг талада экибиз да
кѣойлары кютдюк.

Алайна, хыджи тая-
гъындан кѣолу бла тутханлай, атам узакѣ-
гѣа джити кѣарады. Атам эслемегенча ке-
либ кѣлюме, кѣолум бла узакѣда бир кѣарал-
дыны кѣргюздюм. Мен кѣолуму узатхан
джанына Добар да джити кѣарады. Бир ке-
секден бѣрю кѣойлагѣа кѣысыла келгени
белгили болду. Добарны юсдюрдюк, атам
шкок атды. Бѣрю кѣкенлеге ташайды.

Ингирде кѣошха кѣайтдыкѣ. Кѣошда та-
лай кюн тургѣандан сора, мен атамы ишин
бек сюйдюм. Уллу болсам, кѣойчу болургѣа
сюйгеними атама айтдым. Атам ууакѣ-ууакѣ
ышарды.

Чотчаланы Ш.

Джашчыкѣ кѣайры баргѣанды?

Ол не этерге сюйгенди?

Сизни джууукѣларыгѣызда малда ишлеген бармыды?

Эгизле.

Тик джерлени айыра,
Джигейлерин къайыра,
Ташдан ташха секире,
Чырпыланы кемире,
Ойнайдыла эгизле,
Бирчачыкъла, семизле.
Атларын а аланы,
Сагъыш эт да, сен изле.

Джаубаланы Х.

Чегетде.

I.

Атам да, мен да чегетге
бардыкъ. Чегетде хар
тюрлю терек кёб эди. Ба-
рындан да ариу бир акъ
терек бар эди.

— Атам, бу не терек-
ди?—деб сордум.

— Бу къайын терекди.
Къайын агъач неге да
иги джарайды, андан фа-
нер къанганы этедиле.
Чурукъ чюйле да къайын
агъачдан этедиле,—деб
хапар айтды.

— Бу уа?—деб мен дагъыда бир терекни
кёргюздюм.

— Бу эменди. Агъачны эм къатысы, эм чыдамлысы эменди. Андан столла, шиндик-ле, джыккырла, арба чарх, кёпчекле, кегейле, шкафла, дагъыда кёб зат этедиле, —деб эменни юсюнден хапар айтды.

II.

Сора агъачланы атларын айтыб, санаб тебреди:

— Ма бу тал, бу джерк, ол кёк агъач, ол эмен, былайдагъы джёге, —деб джёгеге джетгенлей, аны юсюнден былай айтды:

— Джёгени къабугъу кёб затха джарайды, андан затны чырмаргъа рогожа этедиле.

III.

Чёгюч, ургъанча, бир таууш эштиб къарадым. Къарасам, бир ариу, къолан къанатлы, терекни къабыргъасына къонуб, къуйругъуна таяныб, джити бурну бла терекни ура тургъанын кёрдюм. Ол, керки бла ургъанча, терекни къабукъларын ууатыб агъыза эди.

— Атам, ол чыпчыкъ терекни ашай туралды, —дедим.

— Ол чыпчыкъ тюлдю, ол агъач тауукъ-

ду. Агъачны къабугъуну тюбюнде джашаб,
агъачха заран берген къуртланы ашайды
ол,—деб атам хапар айтды.—Андан сора да
чегетде кёб тюрлю джаныуар джашайды:
айю, бёрю, тюлкю, къоян, тонгуз, буу, эчки,
дагъыда башхала,—дегенинде, мен разы бо-
луб тынгыладым.

Маммеланы И.

Хапарда къайсы тереклени юсюнден айтылады?
Эменден не зат ишлейдиле?
Чегетге экскурсиягъа барыгъыз, сынагъыз.

Чегетде джашайды,
Кёгетле ашайды,
Сюйгени уа балды,
Чабаргъа осалды.

Къыш кириб тешикге,
Чыкъмайды эшикге,
Табанын джалайды,
Джашауу алайды.

Ахматчыкъ.

Санга ушаш алмала,
Уууртлары къызара,
Чакъырадыла сени,
Кюн тюбюнден ышара.

Келчи, Ахмат, сен бизге
Джууукъ келиб бир къара.
Бизге ушаргъа суйсенг,
Сёзюбюзню ангыла.

Кюнню, сууну, хауаны
Биз сиебиз хар неден,
Кюнден бояу алабыз,
Суу ичебиз биз джерден.

Чапракъла хауа тарта,
Солуйбуз хауа кючюн.
Кёремисе, барын да
Джыябыз сени ючюн.

Бизге, суйсенг ашаргъа,
Дженгил-дженгил келе тур,
Къурт, къамжакъ, ханс къоймай,
Сен да бизни сакълай тур.

Къаракетланы Ю.

Сизни кёгет тереклеригиз бармыды?
Алагъа сиз къалай къарайсыз?

САВИЙЛЕГЕ КЪОНАКЪГЪА КЕЛГЕНДИЛЕ ДЖОМАКЪЛА.

Къочхар бла Бёрю.

(Латыш таурух.)

Бир джолда Бёрю, Къочхаргъа тюбёб:

— Мен сени ашайма! Ма бусагъат ашайма!—деб аллын алгъанды.

— Да, мен саннга не хата этгенме? Нек ашайса мени?—дегенди Къочхар.

— Кёб тырылдагъанны мен суймейме. Ашайма!—деб Бёрю тишлерин чыкъырматыб тебрегенди.

— Болмай эсе, кесинги быллай бир кыйнама, бар да ма бу тикде, бери айлан, ауузунгу кенг ач. Мен, чабыб барыб, сени ауузунгу ичине кирирме. Хайда, сора, ашарса,—дегенди Къочхар.

Къочхар айтханнга Бёрю разы болгъанды. Барыб тикде, аллын ёрге айландырыб, ауузун ачалгъаныча ачханды. Къочхар, чабыб келиб, мюйюзлери бла Бёрюню ауузуна уралгъаныча ургъанды. Бёрюню тишлери ауузуна къуюлгъандыла, кеси да тёнгерегенди, эс ташлагъанды. Къочхар а къачыб кетгенди.

Бир заманда Бёрю, эс джыйыб, ёрге къобуб, тегерегине къараб: «Арабий, Къочхар не болду! Къарныма кирибми кетди, огъесе ичим бла ётюрмю кетди?» — деб сагъышха киргенди.

Айю бла Ит.

Бир адамны ити болгъанды. Ол аны арбазын, рысхысын сакълагъанды. Талай джылдан Ит къарт болгъанды. Иеси, аны эслеб, Итни сюрюб къыстаб ийгенди. Ит, ашаргъа джукъ табмай, улугъанды. Айю аны эштиб келиб:

— Нек улуйса?—деб соргъанды. Иеси аны кыстагъанын айтханды Ит.

— Кыйналма, мен болушурма,—дегенди Айю.

Айю, бир кече элге барыб, бир уллу гаммешни келтириб, Итге: «Ма энди аша»,—деб бергенди. Ит, гаммешни этин ашаб, ох деб тургъанды. Андан сора Айю, Итни иесини бир ёгюзюн келтириб, Итге ашаргъа бергенди. «Ай, къалай аман этдим Итни кыстагъанымы. Ол мюлкюмю сакълай эди,—деб сокъуранганды иеси. Айю бир кюн Итге:

— Бу джашау сеннге джашау тюлдю. Сен энди меннге кел,—дегенди.

— Къалай келейим?—деб соргъанды Ит.

— Сен кыйгъырма, кёрюрсе къалай этгеними,—дегенди Айю.

Бир кюн халкъ будай ора тургъанлай, Айю чегетден чыкыгъанды. Хар ким кёр-

къуб, ары-бери къачхандыла. Айю уа, дже-
тиб Итни иесини джашчыгъын алыб, чегет-
ге айланыб къачханды. Ит, чартлаб чыгъыб,
Айюден джашчыкъны сыйыргъанды. Ан-
дан сора Итни иеси, аны юйюне келтириб,
алгъынча иги ашатыб, ариу айтыб тебрегенди.

Хыйлачы тюлкю.

Бир джолда тюлкюню
эсине аманлыкъ этерге
тюшгенди. Ол барыб, бир
улла тюзде сойланыб
джатханды. Кесин ёлген-
ча этгенди. Къымылда-
магъанды. Къаргъала,
аны эслеб, учуб келиб
къатында къоннгандыла.
Къаргъала, тюлкюню иги
сынаб, ёлгеннге санаб,

къатына джууукъ келиб, къабаргъа узалгъан-
дыла. Алай болгъанлыкъгъа хыйлачы тюлкю
къымылдамагъанды. Кёзюню къыйыры бла
алагъа къараб тургъанды. Бир уллу къаргъа,

кесин батыр этиб, тюлкюню хамхотуна джууукъ келиб, кёзюн къабаргъа узалгъанды. Тюлкю сермеб, къаргъаны белинден буугъанды. Къаргъа, ауузун ачыб, къычырыкъдан алгъанды. Къалгъан къаргъала учхандыла. Тюлкю да, тутхан къаргъасын ашаб бошаб, эринлерин джалай, бериб кетгенди.

Тюлкюню эсине не этерге тюшгенди?
Къаргъаланы муратлары къалай эди?
Тюлкю уллу къаргъаны къалай тутду?

Эсли джаш.

(Тау рух.)

Бир къарнаш, бир къарнашха къонакъгъа барыб, эшегин арбазда такъгъанды. Эшек къаллайла эсе да ычхыныб кетгенди. Эки къарнаш да эшеки излей тебрегендиле. Джолда алагъа бир джашчыкъ тюбегенди.

— Эшек кёрмедингми? — деб соргъандыла ала анга.

— Къаллай? Сол кёзю сокъур, бир арт

аягъы асхакъ, юсюнде эски кёк машогу бла, ичинде да арпасы?

— Хо, хо, ол кесиди ...

— Огъай, кёрмегенме.

— Сен аны ышанларыны барысын алай ариу айта тураса, сора, къалай кёрмейсе,— деб эки къарнаш да анга хыны этгендиле.

Ала, джашчыкъны къоймай, төреге, эшекни урлагъанды деб, зор бла алыб баргъандыла. Төреде джашчыкъ быллай джууаб бергенди:

— Сора мен сокъурмамы? Мен эшекни ызын джолда кёрдюм. Аны онг арт аягъы, джолда башха аякълары этгенча, терен ыз этмей баргъанды. Эшек ол аягъындан асхакъ болургъа керекди. Джолчукъну къуру онг джанында ханслары ашалыбды. Ол себебден эшек сол джанында хансны кёрмейди. Сол кёзю сокъурду. Андан сора эшек джолда бара, кесин терекге ышыб, терекни къабугъунда кёк халыла къалгъандыла. Машокдан арпа бюртюкле акъгъандыла, ол себебден мен машокну эски болгъанын билдим.

Быланы барысына тынгылаб, төре, эки къарнашха да урушуб, джашчыкъны юйюне ийгенди.

Къарнашла эшекни юсюнден кимге соргъандыла хапар?

Джашчыкъгъа къаллай джашчыкъ дерге боллукъду?

Бу таурухну биринг джашчыкъ, биринг эшекни иеси болуб, биринг да автор болуб окъугъуз.

Тюлкю бла Чакъынджик.

(О р у с т а у р у х.)

Чакъынджик терекде уячыкъ ишлегенди. Гаккычыкъла салыб, балачыкъла чыгъаргъанды. Тюлкю, аны эслеб, таркъ-таркъ деб къйругъу бла терекни уруб башлагъанды.

— Терекни къуйругъум бла кесеме, кесинги да, балаларынгы да ашайма,—дегенди Тюлкю Чакъынджикге.

— Тюлкючюк, шохчугъум, терекни кесме, балачыкъларымы джарсытма! Мен сени хычынла бла сыйларма,—дегенди Чакъынджик да, къоркъуб.

— Сыйларыкъ эсенг, терекни кесмей къояма!

— Кел мени бла, уллу джолгъа чыгъайыкъ,—дегенди Чакъынджик.

Чакъынджик учуб, Тюлкю да аны ызындан чабыб бара тургъанлай, бир къарт къатын, уланындан туугъан къызчыкъ да биргесине, четен бла бир бёрекни, къошун бла бир балны алыб келгенин кёргендиле. Тюлкю бугъуннганды, Чакъынджик а, джолгъа учуб тюше тебрегенди да, кесин учалмагъанча этиб, джерден бир кесекчик учуб, ызына тюшюб, учуб, ызына тюшюб тебрегенди.

— Кел, ол чыпчыкъчыкъны тутайыкъ,—дегенди къызчыкъ аммасына.

— Къалай туталырбыз?—дегенди амма.

— Къалай болса да тутайыкъ. Къанатчыгъы сыннган болур дейме.

Амма бла кызычык аны ызындан чаб-хандыла.

Чакъынджик, аланы алдай-алдай, арлакъ-гъа элтгенди. Тюлкю уа бёрекле бла балдан ашхы ашагъанды. Чакъынджик уясына кетгенди. Алай а Тюлкю биягъынлай, терекни аудурама деб къоркътханды.

— Къой, мен сеннге сра ичирирме,—деб тилегенди Чакъынджик.

— Алай эсе, дженгил бол, мен семиз, татлы затланы ашагъанма, суусаб болгъанма,—дегенди Тюлкю. Экиси да джолгъа чыкътгъандыла. Къарасала, арбагъа сра бёчке салыб, бир адам келе. Чакъынджик джетиб,

атны сыртына, андан бёчкени юсюне къонаргъа къалгъанды.

— Ай, не аман оздунг сен а,—деб ачыуланьыб, балтаны алыб, Чакъынджикни урама деб, бёчкени буштугъун уруб чартлатханды

джолоучу. Сора, секириб арбадан тюшюб, Чакъынджикни сюргенди, бёчкеден а сра тёгюлюб, джерде кёл болгъанды. Тюлкю срадан ашхы ичиб, джырлай-джырлай кетгенди. Чакъынджик уясына келгенлей, Тюлкю джетиб къуйругъу бла таркъ-таркъ деб терекни уруб:

— Чакъынджик, эй Чакъынджик, сен мени сыйладынгмы?—деб соргъанды.

— Сыйладым!

— Манга сра ичирдингми?

— Ичирдим!

— Энди мени кюлдюр, алай этмесенг, къуйругъум бла терекни кесеме, кесинги да, балаларынгы да ашайма,—дегенди Тюлкю. Чакъынджик Тюлкюню бир элге элтгенди. Къарт къатын ийнек сауа, къарт киши аны къатында чабырларын тизе тура.

Чакъынджик амманы имбашына къонганды. Къарт аны эслеб, аммагъа:

— Къымылдамачы, мен аны ёлтюрейим,—деб Чакъынджикни орнуна амманы уруб тёнгеретгенди. Амма, сют челеги да тёгюлюб, къартха уруша, къобханды. Тюлкю харх этиб кюлгенди. Чакъынджик, уясына келиб, балачыкъларына джукъ ашатхынчы, Тюлкю джетиб, биягъы терекни таркъ-таркъ деб уруб тебрегенди.

— Чакъынджик, а Чакъынджик, мени сыйладынгмы?

— Сыйладым!

— Меннге ичирдингми?

— Ичирдим!

— Мени кюлдюрдюнгмю?

— Кюлдюрдюм.

— Энди мени къоркъут, — дегенди Тюлкю.

— Кел, алай эсе, кёзлеринги къыс да, мени ызымдан.

Чакъынджик учуб, Тюлкю да кёзлерин ачмагъанлай, биргелеринде итлери бла бир уучуланы къатларына келгендиле.

— Хы, энди, Тюлкю, къоркъ, — деб Чакъынджик алай айтханлай, Тюлкю кёзлерин ачыб, къараб итлени кёргенлей, къачыб теб-регенди.

Тюлкю къачыб, итле сюрюб, кючден-бутдан джетиб тешигине киргенди.

— Кёзчюклерим, кёзчюклерим, сиз неге джарагъансыз?

— Биз итле Тюлкюню ашамасынла деб къарадыкъ.

— Къулакъчыкъла, къулакъчыкъла, сиз неге джарагъансыз?

— Тюлкюню итле ашамасынла деб биз да тынгыларгъа джарагъанбыз.

— Аякъчыкъла, аякъчыкъла, сиз а не этдигиз?

— Биз а итле Тюлкюню ашамасынла деб къачдыкъ.

— А сен, къуйрукъ, не этдинг?

— Мен а дюккючлеге, бутакълага илинб, сени джунчута эдим.

Тюлкю ачыуланнганды, къуйругъун тешикден тышына чыгъаргъанды.

— Итле, ашагъыз мени къуйругъуму,— дегенди. Итле, Тюлкюню къуйругъундан тартыб, тешикден чыгъаргъандыла.

ЮЙДЕ ОКЪУРГЪА.

Насыблы джашау.

Бизни къралда кѣб тюрлю миллет джашайды. Аланы арасында керти тенглик, кърнашлыкъ джашау барды. Ата джуртубузну сабийлери бютеу барысы окъуйдула, билим аладыла, совет халкъгъа хайыр келтиредиле.

Бизни кърал жангы джашау къурайды. Анга шохлукъ, тынчлыкъ керекди. Ол къазауатха къраршчыды.

Биз Ата джуртубуз бла махтанабыз!

Ортабайланы Т.

Хасан школгъа ашыгъады.

Хасаннга джети джыл толгъанлы бир ай болады. Сабий садда, юйде да:

— Сен энди уллу джаш болгъанса, бы-

йыл школгъа барлыкъса,—дейдиле анга. Джашчыкъ а кимден да бек ашыгъады.

— Эртденбла барлыкъмамы?—деб сорады ол кюн сайын атасы бла анасына.

Август айны ахыр кюню. Сабийле школгъа барадыла. Ала устазла бла танышадыла, къайсы партада олтурлукъларын биледиле.

Хасан, ашыкъгъандан атасын да сакъламай, хоншу джашчыкъ бла школгъа кетеди. Ингирде уа, барысы да юйге джыйылгъанларында, Хасан школдан кёб хапар айтды.

— Ким окъутуругъун билдингми?—деб сорду анасы Хасаннга.

— Билдим.

— Атын а?

Джашчыкъ, сагъыш этиб:

— Ы-ы-ы... Унутханма,—деди.

— Къайсы партада олтурлукъса?

— Экинчи партада.

— Ким бла?

— Ма бир къызчыкъ бла. Ариу къыз-

чыкъ, аты Лидады. Классыбыз уллуду, ариуду! Партала кёбдюле.

Хасан андан сора да кёб хапар айтды. Ол ингирде джашчыкъ:

— Эртденбла школгъа барлыкъмамы?— деб сормады.

— Мен тамбла сегизде барлыкъма школгъа. Ненча сагъатда турлукъма?— деди.

Атасы, анасы джууаб да этгинчи:

— Болсун, мен беш сагъатда уянырма, бетими-къолуму джууарма, формамы киерме, сора тапчанда олтуруб турурма.

— Энди бар, десегиз, школгъа кетерме,— деди.

Къууанчлы танг атды. Кюн жарыкъ таякъларын тегерекге тегенди. Хасан уяныб, эрлай орнундан турду.

— Ненча сагъат болгъанды, мен школгъа кечикгенмеми?— деб анасына сорду.

— Огъай, кечикмегенсе. Бусагъат ашайыкъ да, экибиз да бирге барырбыз школгъа,— деди анасы.

Хасан, бетин-къолун джуууб, ашаб бошагъанлай, бир къолуна портфелин, бир къолуна да гокка хансла алыб, атасы, анасы, гитче эгешчиги бла орамгъа чыкъды. Ала школ таба айландыла. Хасанчыкъ, бир кесекге да тохтамай, джюуолдегенлей барады:

— Аття, мен иги окъурукъма, хаман «бешле» аллыкъма.

— Мен да школгъа барама,—деб беш джыл болгъан эгешчиги да аныча атлаб барады. Ала барысы къууанчлыдыла. Бары да ышара-ышара сѣлешедиле.

Школгъа джетедиле.

Бир кесекден сабийлени линейкагъа тиздиле. Школгъа биринчи келген джашчыкъла бла къызчыкъла кеслерин уллулагъа ушатыб сюеледиле.

— Багъалы сабийле, сизни окъуу джыл башланнганы бла алгъышлайма. Барыгъыз да джай солугъансыз, уллула болгъансыз. Быйыл бизни школгъа кѣб сабий кѣошулгъанды. Ма была биринчи кере школгъа келгендиле,—деб къарт устаз Хасан сюелген тизгиннге кѣолун узатды.

— Энди сиз устазланы алгъышлагъыз,—деди алагъа.

Къызчыкъла бла джашчыкъла гокка хансланы элтиб устазлагъа бередиле.

Биринчи классха келгенлеге уа быйыл школну бошарыкъ джашла бла къызла гокка хансла бериб алгъышлайдыла.

Хасанчыкъ къууаныб, дженгил-дженгил атасына, анасына къарайды.

Сабийлени суратха тюшюрюб бошагъандан сора:

— Энди класслагъа киригиз,—дейди школну директору. Сабийле бла бирге Хасан да класс таба ашыкъды.

Шаманланы М.

«У—127»

Москвада, Павелецкий вокзалда, бир сей-ирлик паровоз турады. Болургъа кереклисича, аны да кесини номери барды: «У—127».

Алай а аны номерсиз да таныргъа бол-лукъду. Ол бютеу да къызылды, къуру оджагъы къара бояу бла боялгъанды, чарх-ларында да акъ сызчыкъла кёрюнедиле. Но-мери «У—127» алтын бояу бла джазылгъанды.

Хар кюн сайын аны букъусун сюртюб, тазалаб турадыла.

Анга мияладан орун этгендиле да, джа-

нгур джауса, юсюне бир тамчы да агъарыкъ тюлдю.

Бу паровозну кёб джылланы мындан ал-гъа—мамматлыкъда ишлеген эдиле.

Мамматлыкъ бир кюн болуб къалмагъан

эди. Кёб джолда джыйылыб, солугъан кюн-леринде, темир джолда ишлеген ишчиле бу паровозну 1-чи Майгъа битдирген эдиле.

Паровоз сейирлик болду: аны уста темир-чиле, слесарла ишлеген эдиле, уста бояучу-ла боягъан эдиле.

Андан сора темир джолда ишлеген иш-чиле быллай бегим этдиле: бу паровоз-ну Совет властха саугъагъа берирге, Вла-димир Ильични да паровозну сыйлы маши-нисти этерге. Аны юсунден билдирирге Ле-ниннге юч адамны джиберирге.

Ленин темир джолда ишлеген ишчилеге тюбеди, аланы айтханларына тынгылаб бо-шаб, ышарды:

— Мен паровозда кочегар болуб джюрю-генме. Да, энди сиз мени андан ёрге кёл-тюресиз...

Ишчиле кюлдюле. Октябрь революция башланырны аллы бла, Ленин жандармала-дан бугъунуб, паровозда кочегар болуб джю-рюгенин быланы къайсы бири да биле эди.

Сора Владимир Ильич ишчилени темир джолда къалай ишлегенлеринден хапар сорду.

Мамматлыкъны юсунден а эртде эштген эди. Анга уллу магъана бере эди. Кесини къонакъларын ашыра:

— Темир джолда ишлеген ишчилеге, джолдашлагъа, мени разылыгъымы айты-гъыз,—деб тиледи.

Андан бери паровоз «У—127» темир джолда аз ишлемеген эди. Ол адамланы, джюкню, кёбюсюне уа Москвада заводлагъа кёмюрташый эди.

Кесини ахыр джолуна 1924 джыл 23 январда чыкъды. Бу халкъгъа уллу кыйынлыкъ джетген заман эди: 21 январда, Горкалада, джолдаш Ленин ёлдю.

Къара байракъла бла джасалгъан «У—127» кесини сыйлы машинистини ёлюгюн Москвагъа алыб кетди.

Бютеу дунияда къралланы урунган халкъы кесини устазындан, вождундан, суйген шохундан айырылды, къралланы барысында фабрикле, заводла беш минутха шум болдула, темир джолла тохтадыла.

Энди паровоз «У—127» ёмюрлюкге тохтагъанды. Аны энди ишчиле сакълайдыла. Ийнакълаб, уллу Ленинни кёзюнден кёрюб, деменгили сакълайдыла.

А. Кононов.

Турма.

(Таурух.)

Акка турма салгъанды. Турма ёсгенди, бек уллу болгъанды.

Акка турманы чыгъарыргъа умут этгенди. Тартханды, тартханды—чыгъаралмагъанды.

Акка амманы чакъыргъанды. Сора амма

аккадан, akka турмадан тутуб, тартхандыла—чыгъаралмагъандыла.

Амма туудукъ къызчыгъын чакъыргъанды. Къызчыкъ аммадан, амма аккадан, akka турмадан тутуб, тартхандыла, тартхандыла—чыгъаралмагъандыла.

Къызчыкъ итчикни чакъыргъанды. Итчик къызчыкъдан, къызчыкъ аммадан, амма аккадан, akka турмадан тутуб, тартхандыла, тартхандыла,—чыгъаралмагъандыла.

Итчик киштикни чакъыргъанды. Киштик итчикден, итчик къызчыкъдан, къызчыкъ аммадан, амма аккадан, akka турмадан тутуб, тартхандыла—чыгъаралмагъандыла.

Киштик чычханны чакъыргъанды. Чычхан киштикден, киштик итчикден, итчик къызчыкъдан, къызчыкъ аммадан, амма аккадан, akka турмадан тутуб, тартхандыла, тартхандыла—чыгъаргъандыла.

Нарт сёзле:

Бирлик болса, кюч да болур.

Батыр Гугурук.

(Черкес таурук.)

I.

Тауукъ джуджеклери бла арбазда айлана эди. Джуджеклени ашаргъа юрете эди. Гугурук, къатына келиб:

— Сен сабийлеринги арбазда нек тутаса? Тауукъла былайда джукъ къоймай ашагъандыла. Джуджекле таза хауаны да солумайдыла. Джюр, мен сизни чегетге элтейим, анда сабийлеринг эркин айланнукъдыла, аламат ашарукъдыла,—дегенди.

— Огъай, огъай! Къоркъама! Къартчыгъа джуджеклерими алыб кетер.

— Огъай, къоркъма, мен сизни бла болукъма. Мен туклерими чюйре айландырма, къанатларымы къагъыб, «гу-гурук-ку-у!»—деб къычырма. Ол заманда къа, гъа болгъан къоркъуб, думп болуб кетерле.

Тауукъ джуджеклери бла Гугурук къатыш чегетге баргъанды.

II.

Джюджеккле ол эркин джерде ойнаб, зауукъ этгендиле. Чегетде хар не тынч, рахат болгъанды. Бир къартчыгъа чыгъыб, кёкде джукъ табсам деб, марай айланганды. Гугурук къоркъгъанды. Къычырыкъ да эталмай, къалын хансха къачыб бугъунганды. Тауукъ джюджеклерине:

— Хайда, къанатларымы тюбюне джыйылыгъыз,—деб къычыргъанды. Джюджеккле джыйылгъандыла. Тауукъ, къырдышда, ала-ны къартчыгъагъа бирин да бермезме деб чёгелегенди. Къартчыгъа уа, кёкде тегерек айлана, джукъ да эслеялмай, учуб кетгенди.

Къартчыгъаны учуб кетгенин кёргенлей, Гугурук ханс тюбюнден махтаныб чыкъгъанды. Тауукъ, Гугурук чыкъгъанлай, соргъанды: «Гугурук, къалай этдинг алай? Сен, къартчыгъаланы барын да къуууб къыстарма, деген эдинг, кесинг а джангыз бир къартчыгъаны кёргенлей, думп болуб, хансха бугъундунг».

— Андан сен не ангылайса? Ма бу къартчыгъа былтыр мени башымда тарагъымы джыртхан эди. Мен аны ол болгъанын таныб, бир кесекге арлакъ джанлагъан эдим. Джангыз бир кесекчикге. Къартчыгъадан а мен чыртда къоркъмайма,—деди. Алай айта махтаныб, башын да ёрге тутуб, джерни къазыб башлады. Тауукъ, Гугурукну махтаннга-

нына тынгылаб, ышара-ышара, джюджекле-
ри бла арбазларына кетиб къалды.

Гугурук Тауукъну чегетге не айтыб чакъырды?
Ол айтхан сёзюне толу болдуму?
Тауукъ Гугурукга къалай айыб этди?
Эталмазлыгъы бла махтаннганны къалай кёресиз?

Бёрю бла Тюлкю.

(Басня.)

Бир джолда Бёрю
бла Тюлкю чабакъ ту-
таргъа баргъан эдиле.

— Чабакъ ауну ким
элтирикди? — дегенди
Бёрю.

— Сен, — дегенди
Тюлкю, — сени къуйру-
гунг меникинден ба-
зыкды.

Суу джагъагъа кел-
гендиле. Тюлкю чабакъ
ауну Бёрюню къуйру-
гъуна къаты байлагъанды. Аугъа чабакъ
кёб тюшгенди. Бёрю ауну тарта-тарта кет-
генди да, чабакъла асыры кёбден, чыгъа-
ралмай, къуйругъу юзюлгенди.

— Сен манга бу оюнланы этгенинг юч-
юн, сени ашамай къоймам, — деб Бёрю Тюл-
кюге ачыуланнганды.

— Кеч, джаным, кёзюм! Кел, экибиз да

гюрбѣджиге барайыкъ, сени къуйругъунгу бек кючлю бегитирле орнуна, ол ёмюрде да юзюлмез—дегенди Тюлкю.

Тюлкю айтханнга кёре, темирчи бир темир кесекни тѣшге салгъанды. Алайдан алыб, аны кереклисича къыздырыб, Бёрюню къуйругъуну юзюлген джерине джетдиргенди.

Бёрю, дунияны къычырыкъдан алдырыб, къачыб кетгенди.

Бир бѣлек заман озгъандан сора, Бёрю бла Тюлкю джолда бир-бирине тюбешгендиле.

— Сен бу джол менден къутулмазса, мен сени ашамай къоймам!—дегенди Бёрю Тюлкюге.

— Къой, къуйрукъсуз тенгим! Энди мен сени бла безигенликге, санга алай этерге джарамайды. Аны къой да, мени бла кел. Мен бир иги къыймала тагъылгъан джер билеме. Ала мени сингир этимден игирек болурла деб умут этеме,—дегенди Тюлкю.

Бёрю Тюлкюге къыймаланы урларгъа болушханды, ала къыймаланы чегетге элтгендиле.

— Энди,—дегенди Тюлкю,—быланы терекни башына тагъаргъа керекди. Биз къыймаланы былайда къойсакъ, башха джаныуарла келиб, кеслерине юлюш излерле. Неда бир джер юй ишлеб, анда асыраб, кесиби керекли болсакъ, ала турурчамы этейик?

Бёрю разылыгъын билдиргенди. Тюлкю, къыймаланы мийик терекни башына тагъыб бошагъанлай, аланы ашаб тебрегенди. Бёрю, терекге мине билмегени себебли, Тюлкюге айтханды:

— Мени юлюшюмю бери атчы!

— Чубур, менден тюшгенлени аша!

— Тохта, аманлыкъчы, сени этинг терек къабукъдан къаты болса да, энди тюбеб, сени ашамай къоймам!

Былайда Бёрю улугъанды. Аны улугъанын эштиб, чегетде бёрюле барысы джыйылгъандыла. Бёрю алагъа тюлкюню хыйлалыгъын айтханды. Аладан кесине болушлукъ тилегенди. Бёрюле анга болушсала, къыймаладан алагъа юлюш чыгъарыргъа сёз бергенди. Бёрюле разы болгъандыла. Ала, терекге таяныб, бир-бирини юсю бла терекге ёрлерге мурат этгендиле. Чынг тюбюнде барын да кёлтюрюрге Чубургъа тюшгенди.

Бёрюле, бир-бирини юсюне миниб, Тюлкюге джетерге башлагъанлай, Тюлкю кычыргъанды:

— Темирчи, темирчи, кыызгъан темирни бери джетдир!

Чубур къоркзуб къачханды. Бёрюле бары джыгъылгъандыла.

Хыйлачы Тюлкю, алагъа кюле, къыймаланы ашаб бошагъанды.

Джилекле.

Исхакъ, эртденбла уяныб, кёзчюклерин да уа:

— Ання, Ання, сен къайдаса?—деб залгъа чыкъды. Анда да кёрмей, аш юйге кирди. Столну юсюнде мияла табакъчыкъда ёрге къаланыб тургъан джилеклени кёрдю. Къып-къызыл ариу джилекле: «Аша, джашчыкъ, бизни»,—дегенча турадыла. «Анам бу сагъатда джуугъан болур»,—деди джашчыкъ, аланы юслеринде джим-джим джылтырагъан тамчыланы эслеб.

Алкъын джангы джетген кёгетледен Исхакъ джукъ ашамагъанды. «Огъай, турмаланы суймейме, аладан эрикгенме, джилеклени ашайым,»—деб, табакъчыкъны алыб, гитче столчугъуна салыб, шиндикчигине олтуруб, аланы ашаб башлады. Эгешчиги Сафият алкъын уянмагъан эди.

— Тюнене алмаланы ашаб къойгъанымча, джилеклени да бошасам, джылауукъ Сафият да джылар, анам да урушур,—деди Исхакъ кеси кесине. Сора бир табакъчыкъ алыб, анга бёлдю. Кесине асламыракъ къойду.

Бир кесекден Исхакъ, арт джилекчикни къабыб, Сафиятха къойгъанларына къарады.

— Джангыз бирчигин къабайым,—деб андан да узалыб алыб, ауузуна элте тебренлей, атасыны: «Халал, керти тенгле джангыз къабынны да эки этиб къабадыла»,—

деучюсю эсине тюшдю. Ызына сала башлаб, дагъыда: Сафият тенгим тюлдю да?—деб ауузуна къабды. Сора табакъчыкъны да къолуна алыб, Сафият джукълаб тургъан юйге тебреди. Залда тапчаннга олтуруб, дагъыда бир-эки къабды.

Табакъчыкъны тубюнде юч-тёрт джилекчиги къалды.

«Энди быланы Сафиятха ашатайым»,—деб эгешчигине кирди. Сафият, къолчукъларын да джастыкъны тубюне салыб, тюшюнде ышара, джукълайды.

— Сафият, Сафият!—деди Исхакъ акъыртынчыкъ. Къызчыкъ уянмады.

— Сафият, джилекле аша. Анам бизге джилекле келтиргенди,—деди дагъыда. Сафият дагъыда уянмады. «А... Энди менде терслик чыртда къалмады»,—деген акъылда, джашчыкъ ол къалгъан бюртюкчюклени да чёбледи. Табакъчыкъны орнуна салыргъа деб чыкъгъанлай, анасы эшикден кирди. Исхакъ илгениб, табакъчыкъны кёолундан ийиб сындырды. Тёрт джанына ууакъ миялала чачылдыла.

— Исхакъ, Исхакъ, сен нени сындырдың?—деб Сафиятчыкъ да чыкъды. Джашчыкъны бети агъарыб, эгешчигине айланганында, уллу кёзлеринде джыламукъла кёрюндюле.

— Джылама, сен джылама, Исхакъ, мен бусагъат барысын да джыяйым,—деб полгъа ийилиб, мияла сынганланы этекчигине джыйыб, элтиб кир челекге къуйду. Сора келиб, симсиреб тургъан къарнашчыгъыны къатына сюелиб:

— Ання, ой Ання, бу джол Исхакъгъа урушма. Энди бир джукъну да сындырлыкъ тюлдю,—деб тиледи.

Сафият тенг тюлдю да, деб джилеклени къабханамы тюшдю да джашчыкъны эсине, огъесе эгешчигини юлюшюн да ашаб къойгъанынамы къыйналды:

— Мен энди алай этерик тюлме,—деди.

Анасы, огъары тапхадан табакъчыкъ бла

алыб, Сафиятха джилекле берди.

— Исхакъ, кел ашайыкъ,—деб джаш-
чыкъны къатына барыб олтурду къызчыкъ.

Шаманланы М.

Нарт сёз:

Керти тенг—балдан татлыды.

Сокъур ат.

(Къарт шахтёрну хапары.)

Бир кюн биз устазыбыз бла шахтагъа
экскурсиягъа бардыкъ. Бизге анда, бир
къарт шахтёр тюбеб, сейир хапар айтды.

«Ташкёмюрню эртде заманладан бери
къазадыла. Бизни къралгъа бу бек керекли
затды. Ташкёмюр, темир эритгенден сора да,
мюлкде кёб тюрлю затха джарайды. Андан
тюрлю-тюрлю бояула, дарманла, дагъыда
башха тюрлю затла этедиле. Ташкёмюр джер
байлыкълада эм керекли затланы бириди.

Алай а аны хар заман-
да да къазыб алгъан
тынч болмагъанды. Бу-
рун ташкёмюрню къол
бла къаза эдик. Къазар
ючюн сыртыбыздан
джатаргъа керек бола
эди.

Къазылгъан ташкё-
мюрню чаначыкълагъа
джюклей эдик. Аланы
да белибизге тагъыб

тышына чыгъара эдик. Бир-бирде төрт аякъланыб да бара эдик. Арт кёзюледе адам-ланы орнуна атны кёзлерин байлаб неда сокъур ат бла шахтаны тешигинден ташкёмюрню тышына чыгъара эдик. Атны кёзлери кёрсе, къарангы тешике кирмей эди. Ма, кёресиз, энди уа техника уллу ёсгенди. Совет адамла ташкёмюрню машинала бла къазадыла, машинала бла чыгъарадыла. Иш-леген къыйын тюлдю, ташкёмюр да кёб чыгъарылады.

Ташкёмюр бизни областны кёб джеринде чыгъады. Ташкёмюрден сора да башха тюрлю джер байлыкъла бардыла. Бизни къралны джер байлыгъы не къадар кёб болса, ол къадар Ата джуртубуз бай боллукъду, кючлю боллукъду.

Джер байлыкъланы таба билир ючюн, окъургъа, уллу билим алыргъа керекди,»—деб къарт шахтер кесини сёзюн бошады. Ол кюн биз бек сейир затла эштиб, кёрюб келдик.

Игиликге аманлыкъ.

(Таурух)

Бир кюн бир джарлы киши отуннга баргъанды. Отун да этиб, аны да эшегине джюклеб, къайтыб келе тургъанлай, бир уллу кюбюрчек табханды. «Арабий аллах, муну ичинде не барды эке»,—деб ачса, кюбюрчекни ичинден бир мазаллы сарыубек чыкъгъанды да кишиге:

— Мен сени ашайма!—дегенди.

— Да игиликге аманлыкъ, деб сен мени къалай ашайса, мен сени ёлур джерингде кюбюрден къутхаргъанма, сен а мени аша-

гъан къалай этериксе?—дегенди киши.

— Къалай ашасам да, ашайма,—дегенди да сарыубек ауузун ачханды.

— Тохта,—дегенди киши,—сен мени ашам, юде ууакъ сабийим кёбдю, аланы ёксюз къойма.

— Огъай, ашайма,—дегенди да сарыубек, биягъынлай, ауузун ачханды.

— Сора,—дегенди киши,—болмай эсе, биз ючеуленнге сорайыкъ да, игилик этгеннге аманлыкъ этерге боллукъмуду деб, ала боллукъду деселе, ашарса,—деб, киши да кюбюрчекни эшегине салыб, сарыубек да ызындан тебрегенди.

Бара-бара эм алгъа бир джауур, арыкъ, эки къабыргъасы да, джауоруну да сыныб тургъан бир атха тюбегендиле.

— Аманлыкъ этерге боллукъмуду игилик этгеннге?—деб атха соргъанды киши.

— Боллукъду,—дегенди ат,—мени ием, джауур болуб тургъанлай, юсюме миннгенинде, мен тёзалмай чочугъан этген эдим, аны ючюн ол уруб иегилерими да, джауоруну да сындыргъанды. Игиликге аманлыкъ болмай, не затды ол? Мен аны юсюме миндириб айланама, ол а мени рахын этеди туююб.

— Хы-хы, энди ашайма,—дегенди сарыубек.

— Да тохта, энтда экеуленнге сорайыкъ,—

дегенди да, киши кетиб тебregenди. Бара-барыб, бир мюйюзю сыныб, къуйругъу да болмагъан бир арыкъ ийнеке биягъынлай:

— Аманлыкъ этерге боламыды игилик этгеннге?—деб соргъанды.

— Болады,—дегенди ийнек,—мени ием, мен бир кере эслемей сют челекни аудуруб тѣкгенимде, уруб мюйюзюмю сындыргъанды, тартыб алыб къуйругъуму кесгенди, мен а анга кюн сайын бир челек сют бериб тургъанма.

— Хы-ы, энди ашайма,—дегенди сарыубек.

— Да, тохта, энди биреуленнге сорайыкъ да, ол сагъатда ашарса,—деб киши арлакъгъа тебregenди. Бара-бара бир къартха тюбегендиле.

Киши соргъанды къартха:

— Игилик этгеннге аманлыкъ этерге боламыды?

— Да, болгъан да этеди, болмай да къалады, сиз къалай болгъансыз, хапарыгъызыны айтыгъыз.

Киши хапарын айтханды.

— Тейри, джаш, сен алдайса, бу уллу сарыубек кюбурден къалай чыгъар?—дегенди къарт.

— Тюз айтады, тюз, мен кюбурден чыкъгъанма,—дегенди сарыубек.

— Оллахий, ийнанмазма, сен бу кюбурге

къалай сыйынырса, керти айта эсенг, мен
къараб тургъанлай, бир сыйынчы,—дегенди
къарт. Сора сарыубек, ариу джыйылыб, кю-
бюрге киргенлей, къарт кюбюрню башын эт-
генди да, кюбюрню тенгизге атханды да ий-
генди.

Физкультурник.

Чабаргъа эм чынгаргъа
Мухоллукъну салмайма,
Секирирге, джюзерге
Мен эриниб къалмайма.
Физкультура джашауда
Иги саулукъ береди.
Физкультурник болгъан,
Айхай да, ол тѳреди.

Бостанланы Х.

Мени анам.

Мени анамдан иги ана
Джокъду бютеу тийреде.
Мени анамча, джигит ана
Джокъду кийим тигерге.

Мени анамча, ариу ана
Джокъду бютеу элледѳ.
Мени анамдан уста ана
Джокъду гырджын этерге.

Къобанланы А.

Аламат терекчи.

I.

Бизни къралда Иван Владимирович Ми-
чуринни атын эмда кёгет тереклени ёсдю-
рюуде аны ашхы ишлерин билмеген адам
джокъду.

Аны атасы да ол затланы бек суюгенди.

Ваня гитчелигинде бош заманын орамда
ойнаб ашырмагъанды. Хар заманда терек
бачхалада болмаса, аны башха джерде кёр-
мез эдинг.

Ол хар джерде иги урлукъ, балий, эрик
суюклени игилерин айыра эди. Аны хур-
джунлары хар заманда ол затладан толу бо-
луучан эдиле.

Ол, бачхада тахтачыкъла этиб, алагъа ур-
лукъ салыучан эди. Кёгетлени игиленди-
рирге джангы сортла чыгъарыргъа излей
эди. Аны ючюн Мичурин кёб сынам эте
эди. Муратыча болмаса, аланы джангыдан
орната эди.

II.

Мичурин бай болмагъаны себебли, аны
кёб окъургъа онгу болмагъанды. Гитчели-
гинден огъуна ишге кириб кечинирге кю-
решгенди, алай болгъанлыкъгъа, ол кеси
сюйген ишни—бачхачылыкъны, унутмагъан-

ды. Терек бачхачылыкъ бла кёб кюрешген-
ди.

Ишден келгенден сора, Мичурин зама-
нын терекле бла ашыргъанды: не аланы тё-
гереклерин къазгъанды, не тереклеге суу
салгъанды, не сынамла этгенди. Терек бач-
хачылыкъны юсюнден джазылгъан китабла-
дан Иван Владимирович окъумай бирин
къоймагъанды. Урлукъланы игилерин айы-
рыуну ол бир заманда да тохтатмагъанды.

Аланы ёсдюрюуге джюрегин къаты бургъанды. Бир бёлек джылдан Иван Владимировични кесини уллу эмда иги бачхасы болгъанды.

III.

Мичуринни терек бачхасында, алма бла кертмеден сора, башха кёгетле да ёсгендиле. Аланы уллулукъларына адамла сейир болгъандыла. Ёзгени къой, аны ёсдюрген такъы-зюклерин сейирге айтыучан эдиле. Ол ёсдюрген алмаланы бир къолда тутаргъа кыйын болгъанды.

Мичурин къаты эмда кёб ишлегенди. Совет власть аны ишине уллу болушханды.

Мичурин кесини терек бачхасында кертме, балий джюзюм, дугъум урлукъла чыгъаргъанды эмда джайгъанды. Бусагъатда колхоз терекледе Мичуринни алма, кертме, эрик, балий урлукъларын ёсдюредиле. Кесини суйген иши бла Мичурин эллиден артыкъ джыл кюрешгенди. Ол джангы кёгет терекле ёсдюргенди.

Мичуринни бир балий терегинде, бирси балий терекледен эсе, он кере кёб кёгет битеди. Мичуринни ишин бютеу совет адамла бардырадыла.

(Кочетковдан.)

Нарт сёз:

Кёбню кёрген кёб билир.

Къанатлыланы юйлери.

Джаз тюрлю-тюрлю къанатлыла исси джерледен бизге къайтыб келедиле. Уяла этиб, гаккыла салыб, балачыкъла чыгъарыб тебрейдиле.

Къанатлыланы бир къауумлары уяларын кёкенледе, терекледе, бир къауумлары джерде—къалын хансны ичинде этедиле. Уяларын терек къууушлада этген къанатлыла да бардыла.

Терек къууушну излеб табыб, ичине къургъакъ хансны, тюклени ташыб, уяла ишлейдиле. Аллай къанатлылагъа юйчюк сен кесинг этерге да боллукъса. Аллай юйчюкге къой чыпчыкъ да, сабан чыпчыкъ да, шорбат чыпчыкъ да кёчюб джашаргъа боллукъдула. Ала тереклеге, бачхалагъа заран салгъан тюрлю-тюрлю къамыжакъланы, къуртчукъланы, тели кючюклени ашаб къурутурукъдула,

Бу къанатлыла бизни шохларыбыздыла.

Г. Скребицкий, В. Чаплина.

Эринчек бла чыпчыкъ.

(Якут таурух.)

Дунияда бир эринчек бла Чечётка атлы бир чыпчыкъчыкъ джашагъандыла. Бир джолда, джай, эринчекге кюн исси тийгенди.

— Ой, къалай иссиди! Ой, бусагъатда суу-

да джууунургъа къалай иги эди!—дегенди.
Чечётка анга:

— Да неге къарайса, джууун,—деб джууаб этгенди.

Эринчек суугъа кириб джууунургъа разы болгъанды, алай а тешинирге эриннген этгенди.

— Сеннге джууун деб айтхан тынчды. Мен а суугъа кетерге боллукъма.

— Къамишге къадал, ол заманда батмазса.

— Да къамиш къолуму кессе уа?

— Тери къолкъабла сал.

— Ала джибирикдиле.

— Джууунуб бошасанг, кебдирирсе.

— Кебдиреме десем, джылтырыб къаллыкъдыла.

— Джамарса.

— Джамайма деб ийнени кѡлума чанч-сам а?

— Бармагъынга оймакъ сал.

Чыпчыкъны тутаргъа деб узалгъанды ол.
Чыпчыкъчыкъ кѡнатларын кѡагъыб учуб
кетгенди.

Нарт сѣз:

Эринчекни джокъду ашы,
Тозурабды юсю-башы.

Башлары

Школ. Тенгле.

В. И. Ленин къалай окъугъанды. (А. И. Ульяновадан)	5
Сохта тенгчигим. Ортабайланы Тохтар	6
Школгъа биринчи кере. Байрамукъ- ланы Халимат.	7
Айырма сохта. Бостанланы Ха- сан	8

Хурметли къач келди.

Кюз артында. Джаубаланы Хусей	9
Къачда. И. Соколов-Микитов . .	10
Алкъын иш кёбдю. Чотчаланы Шакъман	11
Нартюх. Шахмурзаланы Саид .	12
Къара шкилди. Джаубаланы Ху- сей	13

Октябрьны кзууанчы.

Октябргъа. Боташланы Абидат.	14
7 ноябрь—уллу байрам	15
Владимир Ильич Ленин. Н. К. Круп- ская	16
Ишчиле Совет властха дери къалай джашай эдиле. С. Михалков. . .	18
Эллиле Совет властха дери къалай джашай эдиле. С. Михалков. . .	20

Октябрёнокланы ишлери.

Биз октябрёноклабыз. Джаубаланы Хусей	22
--	----

Ана тилим. Сюйюнчланы Азамат. 23
Мурат юйге ашыгъады. Чотчаланы

Шакъман 24

Октябрны туудукълары. Джаубала-
ны Хусей 25

Бизни ишлерибиз. Чотчаланы
Шакъман 26

Октябрёнок. Шаманланы Медиха. 28

Юйдеги. Шохлукъ бла тенглик.

Юйдеги 29

Ётмек. (Н. Глинскойдан) 30

Шохлукъ. Чотчаланы Шакъман. 31

Мариям бла Ахмат 32

Алийни джомагъы 33

Амма. В. Осеева 34

Къарт анам. Чотчаланы Шакъ-
ман 35

Иги неди, аман неди?

Балам, сеннге аманатым. Боташла-
ны Абидат 36

Коля, онбеш капек бла мороженое.
(К. Костровдан) 37

Эринчек Байдыу. Байрамкъулланы
Фатима 38

Сагъыш эте турама. Шаманланы
Медиха 40

Ёпкелеучю. Шаманланы Медиха. 41

Пионер Махмут. Хубийланы Назир. 43

Керти сёз 44

Сакъла, кесме. Шахмурзаланы Саид. 45

Улакъчыкъла 45

Къыш келди, суукъ тюшдү.

Къыш. Байкъулланы Даут . . .	46
Къышны кылыкълары. (Таурух) .	47
Къар джуммакъ. Н. Калинина. .	48
Школда ёлка. В. Бонч-Бруевич . . .	49
Буз акка. Боташланы Абидат . .	51
Кюрт. Байкъулланы Даут	52
Нызычыкъ. Джаубаланы Хусей .	52
Къайсы игиди?	53

Совет Аскер—рахатлыкъны сакълаулу.

Совет Аскер	55
Чекде. Къоркъмазланы А. . . .	56
Тюкю санитарла	57

Кесинги таза тут—саулукълу болурса.

Унутма!	60
Андан сора саулукъгъа не керекди .	60
Эсде тут	61
Бетинг бла тишлеринги джуу	61
Кирсиз кыызчыкъ Халиматчыкъ. Зу- макъулланы Танзиля	62

Совет тиширыуланы махтаулу ишлери.

Байрам. Сылпагъарланы Кулина	63
Мени анам	64
Джигер кыыз. Чотчаланы Шакъ- ман	65

Къарачы, джаз башланды.

Джаз келди. Сюйюнчланы Азамат.	67
Къанатлыла къайтдыла	68
Ала бизни шохларыбыздыла	68
Мухтарчыкъ. Къаракетланы Юсуф.	69
Акъ белли. Джаубаланы Хусей .	69

Биринчи космонавтла.	70
Билчи, къайсы заманды? Биджиланы Асхат	71

Ленин биргебизгеди.

Бюгюн туугъанды. Эбзеланы Азрет.	72
Володя Ульянов. А. Кононов. . . .	73
Лениннге. Джаубаланы Хусей. .	73
Ленинни бюсту.	74
Ленинни осиятларына кёре не этилгенди.	76

Рахатлыкъ бла шохлукъ ючюн.

Биринчи май.	78
Май. Къулийланы Хаджи-Мусса.	79
Майны къууанчын этдик	79
Хорлам. Байкъулланы Абдул-Керим	82
Рахатлыкъны белгиси. Джаубаланы Хусей.	83

Совет Союз—бизни Ата джуртубуз.

Ата джуртум. Сюйюнчланы Азамат.	84
Туугъан джуртубуз.	85
Мени элим. Чотчаланы Шакъман	86
Ата джуртха. Аппаланы Билал. .	87
Къарачай. Сюйюнчланы Азамат.	87
Шахарла.	88
Ара шахарыбыз	89
Бизни область.	90

Табигъат. Джайны къууанчы.

Джангур. Байрамкъулланы Фатима.	91
Къойчу. Къобанланы Ахмат. . . .	93
Сиз болушамысыз?	93

Чалкычы джыйын. Хубийланы Назир	94
Тауда. Чотчаланы Шакъман.	94
Эгизле. Джаубаланы Хусей.	96
Чегетде. Маммеланы Ибрагим.	96
Ахматчыкъ. Къаракетланы Юсуф.	98

*Сабийлеге къонакыгъа келгендиле
джомакыла.*

Къочхар бла Бёрю	100
Айю бла Ит.	101
Хыйлачы тюлкю	103
Эсли джаш	104
Тюлкю бла Чакынджик	106

Юйде окзургыла.

Насыблы джашау. Ортабайланы	
Тохтар.	111
Хасан школагъа ашыгъады. Шаман- ланы Медиха	111
«У—27». (А. Кононовдан)	115
Турма. (Таурух.)	117
Батыр Гугурук. (Черкес таурух)	119
Бёрю бла Тюлкю. (Басня)	121
Джилекле. Шаманланы Медиха	124
Сокъур ат. (Къарт шахтёрну хапары.)	127
Игиликге—аманлыкъ, (Таурух).	129
Физкультурник. Бостанланы Хасан	132
Мени анам. Къобанланы Ахмат	132
Аламат терекчи. (Кочетковдан).	133
Къанатлыланы юйлери. (Г. Скребицкий, В. Чаплина).	136
Эринчек бла чыпчыкъ. (Якут таурух)	136

**Блигготов Исса Шоганбевич
Чотчаев Шакман Магометович**

РОДНАЯ РЕЧЬ

Книга для чтения в 1 классе

На карачаевском языке

**Редактор А. Д. Баучиев
Художник Н. Г. Крицкий
Худож. редактор М. П. Бертник
Технический редактор Г. М. Хомякова
Корректор К. А.-К. Салпагарова**

**Подписано в печать 20-III-1978 г.
Формат 70 x 90¹/₁₆. Физ. п. л. 9+форз. 0,25. Усл. п. л. 10,5+форз. 0,29.
Уч.-изд. л. 5,58+форз. 0,47. Заказ № 2492.
Тираж 4000 экз. Цена 20 коп.**

**Карачаево-Черкесское отделение
Ставропольского книжного издательства
Черкесск, пл. Кирова, Дом печати.**

**Ставропольская краевая укрупненная типография.
Ставрополь. Артема, 18.**

20 коп.